

Urimelige kontraktsvilkår i forbrukerforhold

Om avtl. §§ 36, 37 og mfl. § 9a

Kandidatnr: 316

Veileder: Trine Lise Wilhelmsen

Leveringsfrist: 25.11.04

Til sammen 17 764 ord

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	Presentasjon av oppgaven.....	1
1.2	Definisjoner.....	2
1.3	Kildebruk.....	6
<u>2</u>	<u>BESKYTTELSEN MOT URIMELIGE KONTRAKTSVILKÅR</u>	7
2.1	Innledning.....	7
2.2	Direktiv 93/13/EØF.....	7
2.2.1	Direktivets virkeområde.....	8
2.2.2	Direktivets urimelighetsstandard.....	9
2.2.3	Virkningene av urimelighet.....	11
2.3	Avtaleloven §§ 36, 37 og markedsføringsloven § 9a.....	13
2.3.1	Avtaleloven § 36.....	14
2.3.1.1	Virkeområde.....	15
2.3.1.2	Urimelighetsstandarden.....	16
2.3.1.3	Virkningene av urimelighet.....	18
2.3.2	Avtaleloven § 37.....	19
2.3.2.1	Virkeområde.....	20
2.3.2.2	Urimelighetsstandarden.....	24
2.3.2.3	Virkningene av urimelighet.....	26
2.3.2.4	Øvrige bestemmelser i avtaleloven § 37.....	27
2.3.3	Markedsføringsloven § 9a.....	29
2.3.3.1	Virkeområde.....	29
2.3.3.2	Urimelighetsstandarden.....	30
2.3.3.3	Virkningene av urimelighet.....	35

3. SAKER HVOR DOMSTOLENE HAR KONSTATERT URIMELIGHET I FORBRUKERFORHOLD.....36

- 3.1 Saker der vilkår ikke er kommet tydelig nok frem i kontrakten.....36
- 3.2 Saker hvor den næringsdrivende har forsømt sin opplysningsplikt.....40
- 3.3 Vilkår som gir den næringsdrivende sterke prosessuelle fortrinn.....42
- 3.4 Spesielle omstendigheter ved den enkelte forbruker kan medføre ugyldighet 45
- 3.5 Vilkår som gir den sterke part ensidig adgang til å endre avtalen.....49
- 3.6 Risiko veltes over på forbruker.....52
- 3.7 Den næringsdrivende har brukt utilbørlig press ovenfor forbruker.....54
- 3.8 Avtalevilkår som gir den næringsdrivende pressmidler ovenfor forbruker.....56

4. AVSLUTNING.....57

LITTERATURLISTE.....A

1 Innledning

1.1 Presentasjon av oppgaven

Emnet for denne oppgaven er urimelige kontraktsvilkår i forbrukerforhold. Oppgaven vil omhandle avtl. § 36 og 37, samt mfl. § 9a. Avtl. § 36 er generalklausulen som gjelder i alle kontraktsforhold, mens avtl. § 37 kun gjelder mellom næringsdrivende og forbruker. Mfl. § 9a regulerer den offentligrettslige kontroll med avtaler mellom forbruker og næringsdrivende.

Hensikten med denne oppgaven er å kartlegge hva som karakteriserer urimelige kontraktsvilkår i forbrukerforhold og de særlige hensyn som gjør seg gjeldene i forbrukerforhold, samt å gi en oversikt over de mest sentrale bestemmelsene på dette området. Vernet av forbruker er et tema som har fått stadig større oppmerksomhet de siste årene. Dette har gitt seg utslag i en rekke nye lover som har til hensikt å styrke forbrukers stilling ovenfor den profesjonelle motpart, f. eks forbrukerkjøpsloven¹. I tillegg har også EØS retten gjort sitt inntog på dette området. Dette skjedde gjennom direktiv 93/13/EØF, som fikk sin gjennomføring i norsk rett gjennom vedtakelsen av avtl. § 37. Av plasshensyn er det ikke mulig å behandle hver eneste bestemmelse som har med forbrukerspørsmål å gjøre. Det må foretas et utvalg. Jeg vil i denne oppgaven ikke gå nærmere inn på de nye ”forbrukerlovene”, f. eks forbrukerkjøpsloven, bustadoppføringslova osv. I den grad disse blir nevnt vil dette være helt kort.

¹ Lov om forbrukerkjøp av 21. juni 2002

Når det gjelder den videre fremstilling vil oppgaven bestå av to hoveddeler, samt en avslutning. I den første delen vil jeg ta for meg direktiv 93/13/EØF og de krav dette stiller til norsk rett, avtl. § 36 og 37, samt mfl. § 9a. I den andre delen av oppgaven vil jeg se nærmere på rettspraksis i forbrukerforhold. I tillegg til avgjørelser fra domstolene, vil jeg også trekke inn avgjørelser fra andre relevante instanser, f. eks Markedsrådet og Bankklagenemnda.

1.2 Definisjoner

Innledningsvis er det nødvendig å avklare visse definisjoner. Begrepene ”næringsdrivende” og ”forbruker” står sentralt i denne oppgaven. Det er derfor viktig og avklare disse begrepene allerede fra begynnelsen av. Hva som ligger i begrepene må avgjøres etter en ordinær tolkningsprosess. Begrepene kan ha forskjellig innhold etter hvilket rettsområde man befinner seg på. Det sentrale for denne fremstillingen er hvordan begrepene må forstås i forhold til avtl. § 37 og mfl. § 9a. Sistnevnte bestemmelse bruker riktignok uttrykket ”i næringsvirksomhet” i stedet for ”næringsdrivende”, men vurderingen må her antas å være den samme.

I direktiv 93/13 EØF, er næringsdrivende, definert som "enhver fysisk eller juridisk person som i forbindelse med de avtaler som omfattes av dette direktiv, handler som ledd i sin næringsvirksomhet enten den utøves innen privat eller offentlig virksomhet."² Departementet anså det ikke som nødvendig å legaldefinere begrepet ”næringsdrivende” i loven, da direktivets definisjon ble funnet å være i samsvar med det som allerede var

² Se direktivets artikkel 2, litra c

lagt til grunn i norsk teori og praksis.³ Begrepet ”næringsvirksomhet” utelukker offentlig myndighetsutøvelse.

Det sentrale spørsmålet ved avgjørelsen av om noe er næringsvirksomhet, må være kommersiell interesse, altså hensikten med virksomheten. Man må spørre seg hva som er den sentrale drivkraften bak virksomheten. Er dette først og fremst å tjene penger, må man klart nok stå ovenfor næringsvirksomhet.

Kommersiell interesse er ikke et krav for at noe skal kunne betegnes som næringsvirksomhet, dette er uttrykkelig sagt i mfl. § 19 første ledd, annet punktum. Denne bestemmelsen gjelder selvsagt bare for markedsføringsloven, men heller ikke i forhold til avtl. § 37 kan det være noe absolutt krav om kommersiell interesse for at en virksomhet skal falle inn under begrepet næringsvirksomhet. Likevel må en virksomhet ha et visst omfang før det kan bli snakk om næringsvirksomhet. En privatperson som på hobbybasis lager et eller annet produkt som han av og til selger til venner og bekjente, kan neppe sies å drive noen næringsvirksomhet. Om man skal regne en virksomhet for å være hobbypreget eller om den kan sies å utgjøre næringsvirksomhet, må bero på en helhetsvurdering. I tillegg til om virksomheten har et kommersielt formål, vil nok domstolene også se på om virksomheten utøves regelmessig. Jo mer regelmessig og organisert en virksomhet er, jo mer naturlig er det å betrakte den som en ”næringsvirksomhet”.

³ Ot.prp. nr 89 (1993-94) på side 7. Departementet påpeker at ”næringsdrivende” ikke er definert i norsk lovgivning, men slår videre fast at ”Direktivets definisjon er imidlertid i samsvar med det som er lagt til grunn i teori og praksis.” Etter dette fant departementet det ikke nødvendig å legaldefinere ”næringsdrivende” for å gjennomføre direktivet.

Er det snakk om et grensetilfelle, vil heller ikke hensynet bak avtl. § 37 og mfl. § 9a slå til. Disse er jo ment å beskytte en presumptivt svakere part. ”Små” næringsdrivende vil vel neppe være særlige overlegne forbrukeren verken når det gjelder forhandlingsposisjon eller kjennskap til regelverket. Det er vel heller ikke særlig praktisk at slike næringsdrivende benytter seg av standardkontrakter og da vil jo verken avtl. § 37 eller mfl. § 9a komme til anvendelse. Helt upraktisk er det likevel ikke, den næringsdrivende kan jo være medlem av en bransjeorganisasjon som utarbeider standardvilkår for sine medlemmer. En sak hvor Høyesterett måtte skille mellom arbeidstaker og selvstendig næringsdrivende finner vi i Rt. 1973 s. 1136

I denne saken var det spørsmål om musikere som spilte på en forenings danseaftener var arbeidstakere eller selvstendig næringsdrivende. Høyesterett kom til at de var næringsdrivende og uttalte blant annet at ” Samlet må dette etter mitt syn karakteriseres som selvstendig næringsvirksomhet. Den enkelte gruppe driver en vedvarende, langvarig og regelmessig virksomhet, rettet på økonomisk vinning. Selv om deltakerne har sine hovedstillinger i andre yrker, har musikkvirksomheten et omfang som går langt utover det hobbypregede, hvor selve musikkutøvelsen og ikke det økonomiske vederlag er virksomhetens mål.” Av denne uttalelsen ser vi at et viktig moment i vurderingen er om formålet med virksomheten er økonomisk vinning.

Forbrukerbegrepet ble inntatt i avtl. § 37 annet ledd og lyder som følger, ”Med forbruker menes i denne bestemmelse enhver fysisk person som ikke hovedsakelig handler som ledd i næringsvirksomhet.” Denne definisjonen er i overensstemmelse med

det direktivet⁴ krever, og er noe annerledes enn det som til da hadde vært brukt i norsk rett.⁵

Avtl. § 37 annet ledd stiller som krav at det er snakk om en fysisk person. Noe slikt krav fantes ikke i norsk rett. Etter tradisjonell oppfatning, kunne også juridiske personer i visse sammenhenger bli ansett som forbrukere.⁶ Departementet kom til at denne oppfatningen ikke kunne opprettholdes innenfor direktivets virkeområde, men gir ingen nærmere begrunnelse for dette standpunktet. Direktivet er et minimumsdirektiv. Ved første øyekast kan det være vanskelig å forstå hvorfor en videre definisjon av forbrukerbegrepet enn det direktivet legger opp til skulle være i strid med direktivet. Svaret ligger sannsynligvis i at dersom den norske definisjonen skulle bli lagt til grunn, ville juridiske personer som etter direktivet skulle betraktes som næringsdrivende, bli betraktet som forbruker. Dette ville klart nok gi forbruker dårligere beskyttelse, i en slik situasjon (hvor man har to forbrukere) vil jo ikke direktivets bestemmelser komme til anvendelse.

Den tradisjonelle definisjonen av forbruker i norsk rett, innebar også at kjøp av fordringer og rettigheter falt utenfor, se note 6. Direktivet har ingen slik begrensning i seg. Skulle denne begrensningen opprettholdes ville dette innebære en dårligere beskyttelse av forbruker enn det direktivet krever, så begrensningen kunne derfor ikke opprettholdes.

⁴ Se direktivet art. 2 litra b

⁵ Kjøpsloven 13. mai 1988 nr. 27 hadde f.eks følgende definisjon av forbruker i § 4 annet ledd: "kjøp fra yrkesselger når tingen er til personlig bruk for kjøperen, hans familie, husstand eller omgangskrets, med mindre selgeren på avtaletiden verken visste eller burde ha kjent til at tingen ble kjøpt til slikt formål. Kjøp av fordringer og rettigheter reknes ikke som forbrukerkjøp."

Departementet kom til at her var det nødvendig med en legaldefinisjon i loven av begrepet forbruker for å kunne tilfredsstille de krav EØS avtalen stiller til gjennomføring i intern rett. Dette førte til en uensartet forbrukerdefinisjon, men ved senere lovrevisjoner er dette blitt rettet opp slik at vi nå har en ensartet definisjon i lovverket, se blant annet forbrukerkjøpsloven § 1 tredje ledd, bustadoppføringslova § 2 første ledd og håndverkertjenesteloven § 1 annet ledd.

1.3 Kildebruk

Ved behandlingen av avtl. §§ 36 og 37 og mfl. § 9a er selvsagt den ordlyden bestemmelsene har fått i den endelige loven, det viktigste. Ved siden av dette er forarbeidene sentrale. Forarbeidene til avtl. § 36 er NOU 1979:32, Ot.prp nr. 5 (1982-93), Innst. O. nr. 31 (1982-93) og Forhandlinger i Odelstinget nr. 25 (1983). Forarbeidene til avtl. § 37 er Ot.prp nr. 89 (1993-94). I tillegg vil direktiv 93/13/EØF være sentral for forståelsen av denne bestemmelsen. Direktivet behandles under punkt 2.2. Forarbeidene til mfl. § 9a er Ot.prp. nr. 38 (1979-80).

I tillegg vil juridisk litteratur stå sentralt i fremstillingen. Disse vil jeg ikke gå nærmere inn på her, men isteden henviser til litteraturlisten.

⁶ Se f.eks Forbrukertvistutvalget sak nr. 178/1981 og 186/1981, hvor henholdsvis et borettslag og et idrettslag ble ansett som forbrukere

2 Beskyttelsen mot urimelige kontraktsvilkår

2.1 Innledning

I denne delen av oppgaven vil jeg gi en oversikt over de mest sentrale bestemmelsene på dette feltet i norsk rett. Disse bestemmelsene er avtl. §§ 36 og 37, samt mfl. § 9a. De to første bestemmelsene representerer den privatrettslige kontrollen med kontraktsvilkår, mens mfl. § 9a tar seg av den offentligrettslige kontrollen.

Før jeg går løs på disse bestemmelsene, vil jeg først gi en oversikt over direktiv 93/13/EØF, dets innhold og de forandringer det nødvendiggjorde i norsk rett. Dette er spesielt for å sette avtl. § 37 i det riktige perspektiv, det var jo nettopp dette direktivet som nødvendiggjorde denne bestemmelsen. Direktivet vil derfor være en sentral rettskildefaktor ved tolkningen av avtl. § 37

2.2 Direktiv 93/13 EØF

Bakgrunnen for vedtakelsen av direktivet var å uniformere de europeiske landenes lovgivning og å sørge for at forbruker fikk det samme, sterke vernet i hele EU og EØS området. I fortalen slås det fast at direktivet er et minimumsdirektiv. I dette ligger det at den enkelte medlemsstat fritt kan vedta mer omfattende regler til vern om forbruker enn det som følger av direktivet. Dette er viktig å ha i bakhodet når man sammenligner direktivet og avtl. § 37.

2.2.1 Direktivets virkeområde

Meningen med direktivet var å gi forbruker en sterkere stilling, det er derfor ikke overraskende at direktivet bare gjelder for avtaler mellom forbruker og næringsdrivende, om definisjonen av disse begrepene, se ovenfor. Ettersom direktivet kun rammer forhold mellom forbruker og næringsdrivende, vil arbeidsavtaler, avtaler vedrørende arverett, avtaler vedrørende familierett og avtaler om stiftelse av selskaper og selskapsvedtekter, ikke rammes. Disse begrensningene kommer uttrykkelig til uttrykk i direktivets fortale⁷. Videre er det klart at det kun er privatrettslige disposisjoner som rammes. Offentlig myndighetsutøvelse blir holdt utenfor, det samme gjelder nasjonal lovgivning som direkte eller indirekte fastsetter forbrukers rettigheter i en avtale, se art. 1 nr. 2. Det forutsettes at vilkår som springer ut fra slik lovgivning ikke er urimelige.⁸ Direktivet rammer videre bare avtalevilkår som ikke er individuelt forhandlet.⁹ Hva som ligger i dette kan være noe uklart og direktivet selv gir ikke noe klart svar på spørsmålet. Det man typisk har hatt i tankene vil vel være standardkontrakter, men dette er ikke et krav. Det avgjørende må være om forbrukeren har kunne øve innvirkning på kontraktens innhold, jeg vil drøfte dette nærmere under gjennomgangen av avtl. § 37. Direktivet krever heller ikke rimelighetssensur av vilkår som beskriver avtalens hovedgjenstand eller vilkår som omhandler forholdet mellom pris og ytelse.¹⁰ Dette virker unektelig noe merkelig da prisen jo er et meget viktig moment i de fleste avtaler.

⁷ Fortalens tiende betraktning

⁸ Dette sies i fortalen til direktivet, jf. dets trettende betraktning, som slår fast at ” Det antas at medlemsstatenes lover og forskrifter som direkte eller indirekte fastsetter vilkårene i avtaler som inngås med forbrukere, ikke inneholder urimelige vilkår.”

⁹ Jfr. art. 3 nr. 1

¹⁰ Dette sies uttrykkelig i fortalen til direktivet, se dens nittende betraktning. Direktivet stiller seg dog åpent for at forholdet mellom ytelse og pris kan trekkes inn ved vurderingen av om andre vilkår i avtalen er urimelige.

2.2.2 Direktivets urimelighetsstandard

Selve urimelighetsstandarden er slått fast i direktivets artikkel 3 nr. 1 og lyder som følger, ” Et avtalevilkår som ikke er individuelt forhandlet, skal anses som urimelig dersom det til tross for kravet om god tro, medfører en betydelig skjevhet i de rettigheter og plikter partene har i henhold til avtalen, til skade for forbrukeren.”

Hovedvilkåret for å fastslå urimelighet er altså at avtalen innebærer en betydelig skjevhet i forbrukers disfavør. Dette er et ganske strengt krav som det skal en del til å oppfylle. Avtalelovens § 36 bruker uttrykkene ”urimelig” eller ”i strid med god forretningsskikk”, som antas å være mindre strenge.¹¹

Direktivets art. 3 nr. 1 inneholder også et krav om god tro, men formuleringen er noe merkelig. Et avtalevilkår er urimelig dersom det ”til tross for kravet om god tro, medfører en betydelig skjevhet”. Artikkel 3 inneholder ikke noen nærmere klargjøring av hva som ligger i kravet om godt tro, men i fortalen slås det fast at ” Den næringsdrivende kan oppfylle kravet om god tro ved å handle lojalt og rimelig med den annen part, hvis rettmessige interesser han skal ta hensyn til.”¹² I forarbeidene til avtl. § 37 er kravet om god tro forstått som et krav om god forretningsskikk¹³, noe som er i samsvar med den forståelsen de øvrige nordiske land har lagt til grunn. Andre forhold som etter fortalen skal trekkes inn i god tro vurderingen er styrkeforholdet mellom

¹¹ Se Ot.prp nr. 89 (1993-94) på side 11. Der uttaler departementet at ”Direktivets kriterium er noe strengere enn urimelighetsstandarden i avtaleloven § 36”

¹² Se fortalens sekstende betraktning, siste punktum

¹³ Se Ot.prp nr. 89 (1993-94) på side 27

partene, om forbrukeren på noen måte er blitt oppfordret til å gi sin tilsutning til vilkåret og om varen er levert på særskilt bestilling fra forbrukeren.

I tillegg til spørsmålet om hva direktivet legger i begrepet "god tro", reiser formuleringen av direktivets urimelighetsstandard et annet spørsmål. Spørsmålet er om det er nødvendig for å konstatere urimelighet, både at det er en betydelig skjevhet i avtalen og at den næringsdrivende har opptrådt i strid med god tro, eller om betydelig skjevhet er nok. Slik ordlyden er i den norske versjonen av direktivet, trekker denne mest i retning av at betydelig skjevhet i avtalen er nok, jf. "til tross for kravet om god tro".¹⁴ Konsekvensen av dette må bli at den næringsdrivende ikke kan slippe unna med å henvise til at han ved avtaleinngåelsen var innenfor rammen av god forretningsskikk.

En annen mulig tolkning er at kravet om god forretningsskikk inngår som et nødvendig element i den samlede urimelighetsvurderingen, altså slik at den næringsdrivende kan slippe unna med en betydelig skjevhet i avtalen, dersom han handlet innefor rammen av god forretningsskikk. Siden kravet om god tro er nevnt både i artikkel 3 og i fortalen til direktivet, kan det virke naturlig at det også skal inngå i selve urimelighetsvurderingen. Dette er dog ikke sikkert, det kan også tenkes at god tro kravet er tatt med nettopp for å understreke at det vesentlige er ikke den næringsdrivendes gode tro, men balanseforholdet i avtalen. I samme retning trekker hensynet bak direktivet, nemlig å gi forbruker bedre beskyttelse. Dersom den næringsdrivende ikke kan komme unna med en urimelig avtale ved å påberope god tro vil forbruker være bedre beskyttet. Et annet argument i samme retning er at ettersom direktivet skal virke i mange forskjellige land

¹⁴ Ordlyden er litt forskjellig i de ulike språversjonene av direktivet. I både den tyske og engelske versjonen legger ordlyden opp til at god tro vurderingen er en nødvendig del av urimelighetsstandard, se Finn Arnesen i TFR 1996 s. 884 på side 893

med til dels ulik rettstradisjon, vil det gi de klareste linjer med så få skjønsmessige vurderingstemaer som mulig. Hva som er god forretningsskikk vil ofte variere fra land til land. Ved å ikke gjøre dette til et avgjørende moment, men heller knytte vurderingen til ”betydelig skjevhet” vil man i større grad kunne sikre ensartet praksis i de forskjellige land. Hva som innebærer en betydelig skjevhet vil det selvsagt også kunne være uenighet om, men man har i alle fall en vurdering mindre å bekymre seg om. Det siste argumentet jeg vil trekke frem er at artikkel 3 nr. 3 inneholder en henvisning til et vedlegg til direktivet. Dette vedlegget inneholder en veiledende og ikke uttømmende liste over vilkår som ansees som urimelige. Dette trekker i retning av at det er vilkårene i seg selv som er det sentrale, ikke hva som ansees som god forretningsskikk. Dette vil selvsagt ikke si at god tro er irrelevant ved vurderingen, men det er ikke nødvendig å trekke inn i vurderingen og avgjørende er det under noen omstendighet ikke.

2.2.3 Virkningene av urimelighet

Jeg går nå over til å drøfte de virkningene urimelighet vil ha slik direktivet er lagt opp. Urimehetsvirkningene er fastslått i direktivets art. 6 nr. 1. Her pålegges det medlemsstatene å sørge for at ” urimelige vilkår i en avtale som en næringsdrivende inngår med en forbruker, i henhold til deres lovgivning ikke skal binde forbrukeren og at avtalen fortsatt skal være bindende for partene på de samme vilkår, dersom den kan fortsette å gjelde uten de urimelige vilkår.”

Hovedvirkningen av urimelighet blir altså at det urimelige vilkår ikke er bindende for forbrukeren og at avtalen skal fortsette å gjelde på samme vilkår dersom dette er mulig. Det urimelige vilkår vil derfor bli tatt ut av avtalen som må suppleres med den interne

bakgrunnsretten. Dette innebærer at urimelighetsvirkningene ikke vil bli ensartet i de forskjellige landene. Bakgrunnsretten kan jo være svært forskjellig og direktivets bestemmelser kommer som sagt ovenfor ikke til anvendelse på denne. Et annet poeng å merke seg er at direktivet ikke tillater revidering av andre deler av avtalen.¹⁵ Alternativet til at det urimelige vilkåret faller bort er at avtalen i sin helhet gjør det.

Direktivet fastslår at dersom avtalen ikke kan fortsette å gjelde uten det urimelige vilkåret, skal hele avtalen falle bort. Denne vurderingen vil bero på hvor sentralt det aktuelle vilkåret er. Jeg vil tro domstolen her må ta en vurdering av avtalen som helhet og hva som "blir igjen" av denne etter at det urimelige vilkåret er fjernet. Jo mer sentralt vilkåret er desto større sjans er det for at avtalen som helhet vil falle bort. Vurderingen vil nok også være avhengig av den bakgrunnsretten som er tilgjengelig. Befinner man seg på et område der bakgrunnsretten er omfattende og vil kunne gi en tilfredsstillende løsning, vil domstolene være tilbøyelige til å la avtalen bli stående, supplert med bakgrunnsretten. Dersom man er på et område hvor bakgrunnsretten er sparsom, vil retten i større grad la hele avtalen falle bort.

Et annet spørsmål er om direktivet åpner for å revidere det urimelige vilkår istedenfor å la det falle bort. Etter sin ordlyd åpner direktivet ikke for dette. Likevel kan det føres argumenter for at dette i visse tilfeller bør tillates. I de tilfeller avtalen kan bli stående uten det urimelige vilkåret, må bakgrunnsretten komme supplerende inn. Denne vil som sagt være forskjellig fra land til land og løsningene vil derfor bli forskjellig. Siden direktivet uansett ikke bidrar til noen enhetlig løsning i disse tilfellene vil det ikke være spesielt betenkelig å la domstolene endre vilkåret istedenfor å la det falle bort. Også i de

¹⁵ Dette er også antatt i forarbeidene til avtl. § 37, se Ot.prp nr. 89 (1993-94) på side. 11

tilfeller avtalen vil bortfalle i sin helhet som følge av det urimelige vilkår, kan det fra forbrukers ståsted være mer ønskelig med en revisjon av avtalen enn et totalt bortfall.

Fra den næringsdrivendes ståsted kan det være like greit med totalt bortfall istedenfor revisjon, men det er viktig å huske at direktivet skal beskytte forbruker, ikke den næringsdrivende. Hva som er mest ønskelig sett fra den næringsdrivendes synspunkt er derfor av mindre betydning. Selv om direktivets ordlyd taler mest mot bruk av revisjon istedenfor bortfall, forbyr det ikke revisjon heller, noe som, sett i lys av at direktivet er et minimumsdirektiv, vil være et argument for at direktivet ikke er til hinder for revisjon i de tilfeller dette er i forbrukers interesse. Avtalen kan f. eks være av stor betydning for forbruker. Det kan dreie seg om en vare det er knapphet på eller som er vanskelig å få tak i. Under disse forholdene vil det være uheldig om hele avtalen skulle bortfalle. Forbruker vil i disse tilfellene være bedre tjent med en revisjon, enn bortfall av hele avtalen. Finn Arnesen argumenterer i sin artikkel i Tfr¹⁶ for denne løsningen og konkluderer med at direktivet ikke er til hinder for revisjon i disse tilfellene. Dette er jeg enig i.

2.3 Avtaleloven §§ 36, 37 og markedsføringsloven § 9a

Disse tre bestemmelsen er de mest sentrale vi har i norsk lovgivning når det gjelder sensurering av urimelige avtalevilkår. Avtl. § 36 gjelder uavhengig av hvem som er parter i kontrakten, mens avtl. § 37 og mfl. § 9a kun gjelder mellom næringsdrivende og forbruker. Avtl. §§ 36 og 37 regulerer den privatrettslige sensuren av avtaler, mens mfl.

¹⁶ Jfr. Tfr 1996 s. 884 på side 900

§ 9a representerer den offentligrettslige forhåndskontrollen. Hva som ligger i dette, skal jeg komme inn på under behandlingen av hver enkelt bestemmelse.

Avtl. §§ 36 og 37 henger nøye sammen. Avtl. § 37 kom inn som følge av direktiv 93/13/EØF og er ikke egentlig noen selvstendig lempingsregel, men en nærmere presisering av hvordan avtl. § 36 skal anvendes i de tilfeller avtl. § 37 nevner. Av dette følger det at det er nødvendig med en gjennomgang av begge bestemmelsene for å få en fullstendig bilde.

2.3.1 Avtaleloven § 36

Avtalelovens § 36 ble i sin nåværende form inntatt ved lov av 1983 nr. 4. Bestemmelsen har følgende ordlyd:

”En avtale kan helt eller delvis settes til side eller endres for så vidt det ville virke urimelig eller være i strid med god forretningsskikk å gjøre den gjeldende. Det samme gjelder ensidig bindende disposisjoner.

Ved avgjørelsen tas hensyn ikke bare til avtalens innhold, partenes stilling og forholdene ved avtalens inngåelse, men også til senere inntrådte forhold og omstendighetene for øvrig.

Reglene i første og annet ledd gjelder tilsvarende når det ville virke urimelig å gjøre gjeldene handelsbruk eller annen kontraktsmessig sedvane.”

2.3.1.1 Virkeområde

Avtaleloven § 41 slår fast at avtalelovens bestemmelser kun gjelder ”paa formuerettens omraade.” Dette trekker opp grensen mot offentligrettslig myndighetsutøvelse på den ene siden og rent familierettslige disposisjoner på den andre. Woxholth sier det slik at dersom avtalen inneholder noe privatpersoner kan inngå avtale om, vil avtalen kunne rammes av avtl. § 36.¹⁷

Offentligrettslige vedtak vil klart nok falle utenfor. Skal man angripe slike vedtak, må man bruke forvaltningsloven og de ulovfestede reglene om myndighetsmisbruk. Også det offentlige kan drive regulær næringsvirksomhet, f. eks ved kjøp og salg av tjenester. Slik virksomhet vil falle inn under avtl. § 36 virkeområde. Rent familierettslige disposisjoner, vil også falle utenfor, f. eks testamentar, avtale om skillsmisse eller barnefordeling. For andre typer familierettslige avtaler, kan derimot avtl. § 36 komme analogisk til anvendelse på. Dette vil gjerne være avtaler med et utpreget økonomisk innhold, f. eks en ektepakt¹⁸.

På dette punktet var det ingen betydelig forskjell mellom direktivet og det området avtl. § 36 allerede dekket. Avtl. § 36 gikk lenger enn direktivet ved at den også kan anvendes analogisk på visse familierettslige disposisjoner og også ved at den kan sensurere løsninger som følger av lovgivning¹⁹, noe direktivet uttrykkelig ikke krever.

¹⁷ Se Geir Woxholth, *Avtalerett* 5. utg., s. 373-374

¹⁸ Se Rt. 1990 side 1094. Flertallet slår fast at avtl. § 36 kommer analogisk til anvendelse på denne ektepakten, men vil ikke ta endelig stilling til spørsmålet om avtl. § 36 kommer til anvendelse på ektepakter generellt. Mindretallet (1 dommer) mener derimot uttrykkelig at avtl. § 36 kan anvendes analogisk på ektepakter generellt.

¹⁹ Se Huser, *Avtalesensur* på side 33

2.3.1.2 Urimelighetsstandarden

Avtl. § 36 legger etter sin ordlyd opp til en bred og allsidig vurdering. Momentene som kan trekkes inn i vurdering er mange. Bestemmelsens annet ledd slår fast at det skal tas hensyn til ”avtalens innhold, partenes stilling, og forholdene ved avtalens inngåelse” samt ”senere inntrådte forhold og omstendighetene for øvrig”.

Som vi ser, trekker ordlyden en meget vid ramme for de momenter domstolene kan ta med i vurderingen. Hvilke momenter som i praksis blir lagt vekt på må derfor søkes i rettspraksis og da særlig i Høyesteretts praksis. Jeg skal ikke gå nærmere inn på disse momentene her, da disse vil bli behandlet nedenfor under punkt 3 flg. Jeg vil her nøye meg med å si at det ikke vil være mulig å gi noen uttømmende liste over momenter som kan tenkes å være relevante, da det i praksis vil kunne oppstå nærmest et uendelig antall forskjellige situasjoner hvor forskjellige momenter kan gis forskjellig vekt. Det er heller ikke norsk lovgivningstradisjon å legge så bestemte rammer rundt domstolens skjønn som en lovfestet liste med momenter ville være. Bestemmelsen sier ikke noe om noen spesielle standarder for forbrukere, men om den ene part er forbruker vil nok dette bli tillagt vekt. Det sies uttrykkelig at ”partenes stilling” er relevant. Dersom den ene er forbruker og den andre næringsdrivende vil forbrukerens svakere stilling bli tillagt vekt i en viss grad, avhengig av de konkrete omstendighetene ved det aktuelle tilfelle.

Avtl. § 36 legger opp til en konkret rimelighetsstandard, dvs. at det er rimeligheten av den enkelte avtale eller enkelte avtalevilkår i det konkrete tilfellet som skal vurderes.²⁰

²⁰ Dette er fremhevet både i forarbeider og i rettspraksis, se f.eks RT. 1988 s. 276 (Røstaddommen)

Det er videre på det rene at det er disposisjonen som helhet som skal vurderes.²¹ Dette får som konsekvens at man ikke uten videre kan erklære en disposisjon som urimelig fordi den inneholder ett urimelig vilkår. Det urimelige vilkåret kan nemlig oppveies av andre gunstige vilkår.²²

Etter ordlyden i avtl. § 36 er spørsmålet om det vil være urimelig å gjøre avtalen gjeldene. Dette peker på at det er disposisjonens rettsvirkninger på oppfyllelesstadiet som er det sentrale. Dette er også synet Høyesterett har lagt til grunn, se RT. 1988 s. 276 på side 287.

Det siste spørsmålet jeg vil ta opp her er hvor streng rimelighetsvurderingen etter avtl. § 36 vil være. Er det nok at det eksisterer en urimelighet i forholdet eller må denne være markant for at domstolene skal gripe inn? Her vil forskjellige hensyn trekke i hver sin retning. Uttalelser i forarbeidene²³ kan tyde på at det er kun klar urimelighet som rammes. Dette later også til å være den linje Høyesterett har lagt seg på, se RT. 1988 s. 276 på side 287, hvor talsmann for flertallet fremhever at ”Skulle Høyesterett under de endrede forhold fastholde nominalismen uavkortet for festeavtaler som denne, sanksjonerer en *sterkt urimelig* og stadig økende skjevhet i kontraktsforholdet.” (min uthevelse), Det må fra et samfunnsmessig synspunkt være ønskelig at de avtaler som sluttes er så rimelige som mulig. På den annen side er det ønskelig med mest mulig forutberegnlighet i kontraktsforhold. Denne forutberegnlighet vil lett bli ødelagt dersom domstolene skulle gripe inn ved hver minste lille skjevhet i avtalen. Det kan ikke være

²¹ Dette synet har støtte i teorien, se f. eks Hagstrøm. LoR 1994, s. 137 der han skriver at ”kontrakten må vurderes i sin helhet”

²² Se f. eks NJA 1979 s. 483

²³ Se Ot.prp nr. 5 (1982-82) s. 30

nok at domstolen kunne tenke seg rimeligere løsninger, avtl. § 36 er ikke ment å skulle redde en part ut av en dårlig handel. Den linje domstolene har lagt seg på, taler også for at det kreves noe mer enn dette.

Den urimelighetsstandard direktiv 93/13/EØF benytter seg av er formulert litt annerledes, et vilkår skal ansees urimelig dersom ”det til tross for kravet om god tro, medfører en betydelig skjevhet i de rettigheter og plikter partene har i henhold til avtalen”. Vilkåret ”betydelig skjevhet” ble antatt å være noe strengere enn det som fulgte av avtl. § 36, nemlig ”urimelig”, se foran under note 11. Ettersom direktivet er et minimumsdirektiv, krevde ikke denne forskjellen endringer i norsk rett. Se punkt 2.2.2 for en nærmere drøftelse av urimelighetsstandarder i direktivet.

2.3.1.3 Virkningene av urimelighet

Dersom en avtale er urimelig kan den settes til side helt eller delvis, samt endres, jf. avtl. § 36 første ledd, første punktum. Dette medfører for det første at domstolene kan velge å tilsidesette hele avtalen. For det andre kan domstolen tilsidesette eller endre det urimelige vilkåret, men beholde resten av avtalen. For det tredje kan domstolen tilsidesette eller endre det urimelige vilkåret og i tillegg tilsidesette eller endre andre vilkår i avtalen. For det fjerde kan domstolen la de urimelige vilkåret bli stående, og tilsidesette eller endre andre vilkår i avtalen. Som vi ser er domstolene gitt betydelig frihet i forhold til den enkelte avtale.

Hva domstolen velger å gjøre vil bero på forholdene i den enkelte sak. Særlig domstolens adgang til å endre avtalen virker radikal. Det vil gi større usikkerhet mellom

partene, fordi de risikerer å få satt inn i avtalen et vilkår som de ikke har avtalt og som de ikke har vurdert konsekvensene av. Ofte vil nok en av partene ønsket at hele avtalen skulle falle bort fremfor å måtte godta den nye og reviderte avtalen. Slike momenter må domstolene også ta med i betraktningen. Hva som skal avgjøre om en avtale skal settes til side eller revideres, er ikke avklart i ordlyden i avtl. § 36. Domstolen må her vurdere hver sak for seg. Dersom avtalen i revidert form avviker så vesentlig fra det som opprinnelig var avtalt, må domstolen vurdere å sette hele avtalen til side. Dette forutsettes også i forarbeidene²⁴.

Når det gjaldt virkningene av urimelighet var det forskjeller på de løsninger direktivet krevde og det som fulgte av avtl. § 36, særlig med hensyn til domstolenes adgang til å endre avtalen. Jeg vil komme nærmere inn på disse forskjellene nedenfor under behandlingen av avtl. § 37.

2.3.2 Avtalelovens § 37

Avtalelovens § 37 ble vedtatt ved lov av 1995 nr. 1. Bestemmelsen har følgende ordlyd:

”For vilkår som ikke er individuelt forhandlet, og som inngår i en avtale mellom en forbruker og en næringsdrivende, gjelder følgende:

1. Ved anvendelse av § 36 skal det tas hensyn til forhold som nevnt i § 36 annet ledd. Senere inntrådte forhold skal likevel ikke tillegges betydning til skade

²⁴ Se Ot.prp nr. 5 (1982-83) på side 37. Her uttales det blant annet at om en avtale skal endres eller settes til side i sin helhet vil bero på hva som er årsak til avtalens urimelighet. Videre sies det at dersom revisjon innebærer en så vesentlig endring at det ville være urimelig å kreve at motparten skulle stå ved avtalen i revidert form, må denne kunne kreve at avtalen settes til side i sin helhet

for forbrukeren med den virkning at et avtalevilkår som ellers ville anses som urimelig, blir ansett som rimelig.

2. Hvis ett eller flere avtalevilkår medfører en betydelig skjevhet til skade for forbrukeren i de rettigheter og plikter partene har etter avtalen, kan forbrukeren ved anvendelse av § 36 kreve at avtalen for øvrig skal være bindende for partene, dersom den kan bestå med uforandret innhold.
3. Ved tvil om tolkningen av et avtalevilkår, skal vilkåret tolkes til fordel for forbrukeren.
4. En næringsdrivende som hevder at et avtalevilkår er individuelt forhandlet, må godtgjøre dette.

Med forbruker menes i denne bestemmelsen enhver fysisk person som ikke hovedsakelig handler som ledd i næringsvirksomhet.

Inneholder en avtale som har nær tilknytning til EØS-landenes territorium, en bestemmelse om at lovgivningen i et land utenfor dette området skal anvendes på avtalen, gjelder bestemmelsen ikke for spørsmål om urimelige avtalevilkår mellom en forbruker og en næringsdrivende, hvis forbrukeren ved dette får en dårligere beskyttelse mot slike vilkår.”

Bestemmelsen kom som sagt inn i loven gjennom direktiv 13/93/EØF som jeg har behandlet ovenfor.

2.3.2.1 Virkeområde

Bestemmelsen gjelder for det første kun avtaler mellom næringsdrivende og forbruker, se definisjonen av disse to begrepene ovenfor. Av denne begrensningen følger det at den ikke vil være anvendelig på bla. arbeidskontrakter, avtaler som gjelder familie- og arverett, avtaler om opprettelse av selskaper og selskapsvedtekter. Dette til forskjell fra avtl. § 36 som ikke har slike begrensninger i seg.

Direktivets art. 4 nr. 2 inneholder en bestemmelse om at ”Vurderingen av om et vilkår er urimelig, skal ikke omfatte definisjonen av avtalens hovedgjenstand eller overensstemmelsen mellom prisen og betalingen på den ene side, og tjenestene eller varene som skal leveres som motytelse på den annen side, forutsatt at disse vilkårene er formulert på en klar og forståelig måte.” Dette blir ikke nærmere drøftet i forarbeidene.

Departementet nøyer seg med å slå fast at direktivet oppstiller et minimumskrav og at det derfor ikke vil være til hinder for at slike forhold trekkes inn i vurderingen etter norsk rett.

Det kan stilles spørsmål ved om slike forhold kan trekkes inn til forbrukers skade. Det kan tenkes at den næringsdrivende har inntatt en klausul om ansvarsfraskrivelse som under normale forhold er urimelig. Kan den næringsdrivende da slippe unna ved å vise til at forbrukeren har fått varen til en svært lav pris? Slike momenter vil klart nok være relevante etter avtl. § 36, og avtl. § 37 kan ikke være til hinder for dette. Direktivets art. 4 nr.2 må forstås slik at selve prisen ikke kan sensureres. Bestemmelsen er ikke til hinder for at prisen trekkes inn som et moment i vurderingen av andre vilkår.²⁵ Denne vurderingen vil kunne slå ut både til forbrukers gunst og ugunst. Den norske avtl. § 37 inneholder ingen slike begrensninger som direktivets art. 4 nr. 2 og vil derfor kunne anvendes også til å sensurere selve prisen.

Videre er det er krav for at bestemmelsen skal komme til anvendelse at det dreier seg om vilkår som ikke er ”individuell forhandlet”. Det typiske nedslagsfeltet for denne formuleringen vil være standardkontrakter. Faren for urimelige avtalevilkår er nok størst for denne type kontrakter. I slike avtaler vil den næringsdrivende lett kunne betinge seg vilkår som kan sette forbrukeren i en urimelig dårlig stilling. Forbrukeren derimot, har liten eller ingen adgang til å påvirke avtalens vilkår. Det kan for det første være fordi den næringsdrivende nekter å inngå noen kontrakt på andre vilkår enn de som følger av standardavtalen. At standardavtalen brukes blir med andre ord et kontraheringsvilkår. For det andre kan det tenkes at den ansatte forbrukeren har kontakt med, f. eks en

²⁵ Se fortalens nittende betraktning der dette sies uttrykkelig

bilselger, ikke har kompetanse til å inngå noen avtale på selskapets vegne, med mindre det skjer på standardkontraktens vilkår.

Standardavtaler kan være utarbeidet av den næringsdrivende selv, av den næringsdrivendes bransjeorganisasjon, eller være et resultat av samarbeid mellom bransjeorganisasjoner og organisasjoner som tar vare på forbrukerens rettigheter, som f. eks Forbrukerombudet. På hvilken måte standardavtalen er utarbeidet, spiller etter ordlyden i avtl. § 37 ingen rolle. Et vilkår kan med andre ord i prinsippet like gjerne settes til side selv om Forbrukerombudet har vært med å fremforhandle det (dette er dog neppe særlig praktisk).

Videre er det uten betydning om vilkårene finnes i ett eller flere dokumenter. Det er den totale avtalen mellom partene som må legges til grunn, ikke bare det dokumentet som signeres av partene. Dette betyr at vilkår som står på fakturaen, eller på kvitteringen også omfattes. Dette er i godt samsvar med direktivets forutsetninger som i fortalen har en henvisning nettopp til dette i fortalen²⁶. Avtl. § 37 gjelder i prinsippet på så vel muntlige som skriftlige avtaler. Det første er vel neppe særlig praktisk da en standardavtale jo som regel vil være skriftlig.

Selv om det i praksis er standardavtaler avtl. § 37 vil bli brukt på, begrenser ikke ordlyden seg til dette. Etter ordlyden rammer bestemmelsen alle avtaler som ikke er individuelt forhandlet. Dersom den næringsdrivende ikke bruker standardkontrakter, men har utarbeidet en kontrakt med tanke på et spesielt salg til forbruker, vil også dette forhold rammes dersom forbrukeren ikke har noe han skulle ha sagt mht. vilkårene.

²⁶ Jfr. fortalens ellefte betraktning

Det kan også tenkes mellomløsninger, altså der noe av kontrakten er individuelt forhandlet, men med en "kjerne" av standardvilkår. I disse tilfellene vil bestemmelsen komme til anvendelse på standardvilkårene, jf. ordlyden "vilkår som ikke er individuelt forhandlede, og som inngår i en avtale".²⁷

Det kan tenkes gråsoner mellom hva som er individuelt forhandlede vilkår og hva som ikke er det. Det kan jo tenkes det faktisk har pågått forhandlinger mellom den næringsdrivende og forbrukeren. Det kan tenkes den næringsdrivende har visse vilkår som han vil ha inn i avtalen og som han står hardt på. Dersom forbrukeren gir etter og vilkårene kommer inn i avtalen kan det være et tvilsspørsmål om disse skal ansees for å være individuelt forhandlet eller ikke. På den ene side har det jo vært forhandlinger og dersom de vilkårene den næringsdrivende har insistert på å få med må ansees som urimelige, kan forbrukeren være kompensert for dette på andre felter. På den annen side vil den næringsdrivende normalt være i en sterkere forhandlingsposisjon og vil normalt lett kunne presse forbruker til å godta urimelige vilkår, spesielt dersom det dreier seg om et gode det er knapphet på eller som forbrukeren må ha. Dette kan tale for å legge en ganske snever tolkning av uttrykket individuelt forhandlet til grunn. Domstolene vil nok her se på hvor reelle forhandlingene har vært. Er det snakk om reelle forhandlinger, vil nok ikke avtl. § 37 komme til anvendelse selv om enkelte av vilkårene har blitt "presset inn" av den næringsdrivende. I slike tilfeller vil man være henvist til å falle tilbake på

²⁷ Se også direktivets artikkel 3 nr. 2 hvor det slås fast at " Det forhold at visse deler av et vilkår eller et bestemt vilkår er individuelt forhandlet, skal ikke utelukke at denne artikkel anvendes på resten av avtalen dersom det etter en helhetlig vurdering konkluderes med at avtalen likevel er en ensidig utformet standardavtale."

avtl. § 36. Denne kan jo brukes uavhengig av om det dreier seg om en standardavtale eller ikke.

2.3.2.2 Urimelighetsstandarden

Når det gjelder urimelighetsvurderingen etter avtl. § 37, er denne nært knyttet opp til avtl. § 36. Avtl. § 37 første ledd, punkt 1 første punktum slår fast at det skal tas hensyn til de forhold som er nevnt i avtl. § 36 annet ledd, for nærmere gjennomgang av urimelighetsvurderingen viser jeg derfor til fremstillingen av denne under punkt 2.3.1.2. Dette understreker at avtl. § 37 er en suppleringsbestemmelse og at den ikke gjør noen innskrenkelser i avtl. § 36.²⁸

På sitt virkeområde, se ovenfor, gir den likevel visse særregler som ikke nødvendigvis ville ha fulgt av avtl. § 36. Avtl. § 37 første ledd, punkt 1 annet punktum slår fast at senere inntrådte forhold ikke kan komme forbruker til skade. Denne reservasjonen ble inntatt på grunn av direktivets art. 4 nr. 1 som slår fast at man i urimelighetsvurderingen skal ta hensyn til ” alle rådende forhold på det tidspunkt avtalen ble inngått”. Dette ble av departementet forstått slik at direktivet forhindret vektlegging av senere inntrådte forhold til forbrukers skade.²⁹ Siden direktivet er et minimumsdirektiv er det ikke antatt å være til hinder for den motsatte situasjon, nemlig at en avtale som i utgangspunktet var rimelig, senere er blitt urimelig. Løsningen representerer et brudd med det som har vært situasjonene etter avtl. § 36 der etterfølgende omstendigheter kan trekkes inn både til forbrukerens fordel og ulempe. Som også Haaskjold poengterer, er det vanskelig å se

²⁸ Dette er klart forutsatt i forarbeidene, se Ot. Prp. Nr. 89 (1993-94) på s. 6

noen fornuftig begrunnelse for regelen.³⁰ Under lovforberedelsen var selv Forbrukerombudet kritisk til bestemmelsen og mente den medførte en uheldig ubalanse i kontraktsforhold, selv om denne var til forbrukerens fordel. Ombudet var dog enig i at direktivet nødvendiggjorde reglen og samme regel er valgt i både svensk og dansk rett.³¹ Jeg er enig i at direktivet må forstås på den måten at en etterfølgende begivenhet ikke kan trekkes inn til forbrukers ugunst, men som også Arnesen³² synes å mene ville det ikke var nødvendig å gjøre regelen så absolutt som den er blitt.

Direktivets urimelighetskriterium er som sagt ”betydelig skjevhet”, noe som er strengere enn det avtl. § 36 opererer med, nemlig ”urimelig”. Direktivet kan derfor ikke være til hinder for at senere inntrådte forhold kommer inn til forbrukerens ugunst, i de tilfeller vilkåret ikke oppfyller direktivets urimelighetskrav. Dette vil si at dersom et vilkår ”bare” er urimelig (men ikke medfører en ”betydelig skjevhet”, som er direktivets krav), vil ikke direktivet være til hinder for at etterfølgende forhold kan komme inn til forbrukers ugunst. Slik avtl. § 37 er blitt utformet, vil det imidlertid være nok at vilkåret er urimelig for at etterfølgende begivenheter ikke kan trekkes inn til forbrukers ugunst. Her går altså avtl. § 37 lenger enn det som er påkrevet etter direktivet. Som sagt er det tvilsomt om dette er en god regel, og trøsten får være at den neppe vil ha særlig stor betydning i praksis. Likevel kan det tenkes tilfelle der den kan få betydning. Et eksempel kan være en kontrakt som gir den næringsdrivende urimelig lang leveringstid. Etter avtalens inngåelse skjer det ting på markedet som gjør at den lange leveringstiden

²⁹ Se Ot.prp nr. 89 s. 8

³⁰ Erlend Haaskjold, Kontraktsforpliktelser, på side 199. Haaskjold synes videre å mene at regelen ikke er nødvendig utifra direktivet, uten å begrunne dette nærmere.

³¹ Se Ot.prp nr. 89 s. 8

³² Finn Arnesen ”Om den fellesskapsrettslige regulering av urimelige avtalevilkår”, TfR s. 884 på side 901

likevel ikke kan ansees som urimelig. I slike tilfeller kan forbruker likevel få vilkåret satt til side med hjemmel i avtl. § 37.

2.3.2.3 Virkningene av urimelighet

Virkningene av urimelighet etter avtl. § 37 vil i utgangspunktet være de samme som etter avtl. § 36 med ett unntak, nemlig det som følger av avtl. § 37 første ledd nr. 2.

Avtl. § 37 første ledd nr.2 slår fast at dersom ett eller flere avtalevilkår fører til en betydelig skjevhet i forhold til forbrukeren, kan han eller hun ved anvendelsen av avtl. § 36, kreve at resten av avtalen skal være bindende dersom den kan bli stående med uforandret innhold. Etter avtl. § 36 vil det være adgang til å revidere også de ”rimelige” delene av avtalen. Spørsmålet ble derfor om denne adgangen kunne opprettholdes også for de tilfeller direktivet omhandlet. Artikkelens ordlyd peket ikke i denne retningen jf. ”bindende for partene på de samme vilkår”. Departementet kom derfor til, i samråd med de øvrige nordiske landene, at adgangen til å revidere de ”rimelige” delene av avtalen ikke kunne opprettholdes ovenfor forbruker, Ot. prp. nr. 89 (1993-94) side 11.

Det kan virke som om forbrukeren med dette klart favoriseres på bekostning av den næringsdrivende. Forbrukeren kan jo her kreve at de urimelige deler av avtalen fjernes, mens de deler som han er fornøyd med, blir stående uendret. Dette resultatet mente departementet var utilfredsstillende. De mente derfor man i denne sammenheng burde bygge på en noe strengere urimelighetskriterium enn det som har vært antatt å gjelde for

avtl. § 36. Derfor valgt man å bruke uttrykket ”betydelig skjevhet” i avtl. § 37 første ledd nr. 2, istedenfor ”urimelig” som er det man har valgt i avtl. § 36.

Kriteriet betydelig skjevhet er det kriteriet direktivets art. 3 nr. 1 bruker. Ettersom direktivet er et minimumsdirektiv,³³ og kriteriet etter avtl. § 36 antas å være noe mildere, var det ikke nødvendig for gjennomførelsen at direktivets kriterium ble lagt til grunn i alle hensende.

For at forbrukeren skal kunne kreve at avtalen fortsatt skal være bindende mellom partene, er det et krav at avtalen kan bli stående selv om det urimelige vilkåret fjernes. Dette er ikke kommentert nærmere i forarbeidene. Det må vel dreie seg om de tilfeller der det urimelige vilkåret er så sentralt at hele avtalen i realiteten vil bortfalle dersom dette vilkåret skulle falle bort. Et annet moment i denne vurderingen vil sannsynligvis være bakgrunnsretten. Dersom man fjerner et vilkår og man ikke har noe særlig med bakgrunnsrett å falle tilbake på, vil nok dette være et argument for å sette hele avtalen til side. Igjen er det tvilsom hvor stor praktisk betydning dette vil ha, ettersom pris og vilkår som beskriver avtalens hovedgjenstand ikke omfattes av direktivet, se punkt 2.2.1.

2.3.2.4 Øvrige bestemmelser i avtl. § 37

Avtl. § 37 første ledd nr. 3 er en kodifisering av ukklarhetsprinsippet. Kodifiseringen kom som et resultat av direktivets art. 5. Prinsippet var allerede før bestemmelsen ble vedtatt et anerkjent tolkningsprinsipp i norsk rett. Departementet var i utgangspunktet

³³ Se direktivets art. 8

skeptisk til å lovfeste denne regelen. Det ble påpekt at slik lovfesting av tolkningsprinsipper bryter med norsk lovgivningstradisjon og at det kan føre til at prinsippet blir gitt større vekt ved domstolene enn andre tolkningsprinsipper.³⁴ Når kodifisering likevel ble valgt var dette først og fremst av hensyn til nordisk rettsenhet. De andre nordiske landene valgte nemlig å kodifisere regelen. Departementet uttrykte også en viss tvil om regelen kunne sies å være så godt forankret i rettspraksis at denne praksisen kan sies å tilfredsstille de krav som pålegges Norge mht. å gjennomføre direktiver i norsk rett.

I avtl. § 37 første ledd nr. 4 finner vi en bevisbyrderregel. Dersom den næringsdrivende hevder at en avtale er individuelt forhandlet, er det den næringsdrivende som har bevisbyrden for dette.³⁵

Annet ledd inneholder forbrukerdefinisjonen. Jeg viser til fremstillingen av denne ovenfor.

Tredje ledd inneholder en lovvalgsregel. Dersom en avtale, med nær tilknytning til EØS-landenes territorium, inneholder et vilkår om at lovgivningen i et land utenfor dette område skal brukes, vil vilkåret måtte settes til side som urimelig dersom dette landets lovgivning gir forbrukeren dårligere beskyttelse. Det kan stilles spørsmål ved hva som skal til for at en avtale kan sies å ha nær tilknytning til et EØS-lands territorium. Forarbeidene forutsetter at dette vilkåret vil være oppfylt dersom en av avtalepartene er hjemmehørende i et EØS-land eller om avtalen inngås der.³⁶ Denne

³⁴ Se Ot. Prp. Nr 89 (1993-94) på side 10

³⁵ Se direktivet art. 3 nr. 2, tredje ledd

³⁶ Ot. Prp. Nr. 89 (1993-94) på side 16

lovvalgsregelen vil gjelde uansett om vilkåret er individuelt for handlet eller ikke. Det sies uttrykkelig i forarbeidene.³⁷ Bakgrunnen for dette var først og fremst å skape nordisk rettsenhet. Det påpekes også at avtl. § 36 i seg selv lett ville kunne brukes til å sette til side et vilkår som legger lovvalget til et land partene har ingen eller kun fjern tilknytning til.

2.3.3 Markedsføringsloven § 9a

Markedsføringsloven § 9a ble tatt inn i loven ved lov av 13. februar 1981 nr. 2. Bestemmelsen har følgende ordlyd:

”Vilkår som nyttes eller tilsiktes nyttet i næringsvirksomhet ovenfor forbrukere kan forbys når de finnes urimelige overfor forbrukere, og det finnes at forbud tilsies av allmenne hensyn.

Ved rimelighetsvurderingen skal det legges vekt på hensynet til balanse mellom partenes rettigheter og plikter og på hensynet til klarhet i kontraktsforhold.”

2.3.3.1 Virkeområde

Markedsføringsloven § 9a er den såkalte offentligrettslige generalklausulen. I dette ligger at det er det offentlige, gjennom Forbrukerombudet og Markedsrådet, kan føre tilsyn med avtalevilkår som benyttes ovenfor forbruker, se mfl. kap 3. Mfl. § 9a kommer bare til anvendelse på avtaler ”nytted eller tilsiktes nyttet” ovenfor forbruker. Av dette følger det selvsagt at mfl. § 9a bare er ment å beskytte forbruker. En

³⁷ Se Ot. Prp. Nr. 89 (1993-94) på side 12

næringsdrivende kan altså ikke klage en annen næringsdrivende inn for Markedsrådet med påstand om at den andres avtalevilkår er i strid med mfl. § 9a. Videre er det ikke noe krav om at vilkårene faktisk er blitt brukt mot en forbruker. Det er nok at de tilsiktes nyttet. Dersom en næringsdrivende har utarbeidet nye standardvilkår, men ennå ikke tatt dem i bruk, kan Forbrukerombudet, dersom han mener vilkårene er urimelige og i strid med mfl. § 9a, bringe saken inn for Markedsrådet, selv om vilkårene ikke har vært benyttet ennå. Dette understreker at mfl. § 9a er en preventiv bestemmelse som ikke nøyer seg med å vente til det er oppstått en konkret urimelighet i et avtaleforhold, men at den kan anvendes før urimeligheten konkretiseres.

Selv om bestemmelsen retter seg mot alle typer avtaler, vil det mest praktiske være standardavtaler. Individuelle avtaler vil det jo være vanskelig å føre noen forhåndskontroll med, dessuten vil jo partene kunne benytte seg av avtl. §§ 36 og 37 i disse tilfellene. Da bestemmelsen bare rammer avtaler mellom næringsdrivende og forbruker, sier det seg selv at familierettslige disposisjoner faller utenfor. Videre slås det klart fast i mfl. § 9b at arbeidsavtaler faller utenfor bestemmelsens virkeområde. En annen viktig begrensning finner vi i mfl. § 20 annet ledd som slår fast at § 9a ikke kommer til anvendelse på ”innholdet i vilkår om priser, rabatter, bonuser og avanser”. Dette er dog neppe til hinder for at Markedsrådet kan trekke prisen inn som et moment i den helhetsvurdering som skal gjøres av avtalen. Bestemmelsen må forsås slik at det kun er rimeligheten av vederlagets størrelse som ikke kan prøves. Til slutt vil jeg nevne at før et forbud kan nedlegges, må allmenne hensyn tilsi det. Hva som ligger i dette vil jeg gå nærmere inn på under punkt 2.3.3.2.

2.3.3.2 Urimelighetsstandard

Mfl. § 9a har fått sin egen rimelighetsstandard som er noe annerledes utformet enn den avtl. § 36 opererer med. Kriteriet i mfl. § 9a er kort og godt ”urimelig”. Annet ledd inneholder to momenter som det ved denne vurderingen skal legges vekt på, nemlig balansen mellom partenes rettigheter og plikter, samt klarhet i avtaleforholdet. Det første spørsmålet det er naturlig å stille er om de forhold som nevnes i annet ledd er de eneste man kan legge vekt på.

Ordlyden i bestemmelsen sier ikke noe direkte om dette. Den slår bare fast at det skal legges vekt på disse forholdene, ikke at det ikke kan legges vekt på andre forhold. Av forarbeidene³⁸ går det klart frem at de to momentene som uttrykkelig nevnes i annet ledd bare er to av mange momenter som kan tenkes tillagt vekt ved vurderingen, det er heller ingenting som tyder på at Markedsrådet har oppfattet de to momentene loven nevner som uttømmende. De to momenter loven uttrykkelig nevner skal dog alltid tillegges vekt og vil nok veie ekstra tungt på vektskålen.³⁹

Det første momentet som alltid skal tillegges vekt er hensynet til balanse mellom partene. Dette understreker at det er en helhetsvurdering som skal finne sted, man må vurdere avtalen som helhet. Dersom et vilkår i en avtale isolert sett er urimelig, kan dette bli oppveid av andre vilkår i avtalen. Det er viktig å merke seg at denne vurderingen skjer ut ifra hva man anser urimelig ovenfor forbrukere som gruppe. Vurderingen skal ikke skje ut ifra forholdene til den konkrete forbruker som har klaget saken inn for Forbrukerombudet. En sak som illustrerer dette er Markedsrådets sak nr. 6.82.

³⁸ Ot.prp. nr 38 (1979-80) på side 42 der det står at disse faktorene er noen av de mange faktorer det må legges vekt på ved avgjørelsen av om en standardkontrakt er urimelig eller ikke.

³⁹ Under lovforberedelsene var det foreslått inntatt i loven, under de momenter det ved rimelighetsvurderingen skal legges vekt på, om kontrakten var et resultat av forhandlinger mellom forbrukernes og næringslivets interesseorganisasjoner. Departementet ville ikke ta med dette momentet, men påpekte likevel at dette vil være et relevant moment, se Ot.prp nr 38 (1979-80) på side 41-42. Praksis tyder også på at dette momentet blir tillagt betydelig vekt. Et eksempel på dette gir Markedsrådets sak nr. 12.03. Her var det spørsmål om private borttauingselskapers rett til å tilbakeholde forbrukers bil til denne hadde dekket selskapets utgifter i forbindelse med borttauing av bilen. Markedsrådet kom til at dette vilkåret var i strid med mfl. § 9a og la betydelig vekt på det faktum at det hadde foregått forhandlinger mellom Forbrukerombudet og de organisasjoner de fleste parkeringsselskaper er tilknyttet. I den standardavtale partene hadde blitt enige om hadde ikke selskapet slik tilbakeholdsrett. Selskapet i den aktuelle sak var ikke tilknyttet noen av de bransjeorganisasjonene som hadde inngått avtalen, og derfor ikke bundet av den fremforhandlede avtalen. Likevel la Markedsrådet betydelig vekt på denne. Saken

Her hadde et selskap som drev med flyfoto inntatt i sine standardvilkår at forbruker vedtok Ø. Bærum Sorenskriverembete som sitt verneting ved en eventuell tvist rundt avtaleforholdet. Markedsrådet kom til at dette vilkåret var urimelig og dermed i strid med mfl. § 9a. Det må være opplagt at en slik klausul ikke vil være urimelig ovenfor alle forbrukere. Har forbrukeren sin faste bopel i Bærum, vil vilkåret ikke by på problemer. Ovenfor forbrukere som gruppe derimot er vilkåret urimelig, nettopp fordi det for en stor gruppe forbrukere, vil være langt til Bærum. Som følge av at urimelighetsvurderingen skal skje ut i fra hva som er urimelig ovenfor forbrukere som gruppe, må Markedsrådet legge en objektiv tolkning av avtalen til grunn, og spørre seg hvordan en normal forstandig forbruker ville forstått det aktuelle kontraktsvilkåret. Ettersom man ikke har noen konkret person på forbrukersiden, vil det ikke være mulig å se hen til forbrukerens subjektive forståelse av kontrakten.

Dette kan gjøre vurderingen vanskelig fordi det ikke alltid er lett å kunne ha sikre meninger om hva som vil være urimelig ovenfor en såpass uensartet gruppe som ”forbrukere” tross alt utgjør. Slik sett må det være enklere for domstolene å sensurere etter avtl. §§ 36 og 37 der man vil ha et større register av momenter å trekke inn, f. eks partenes forutsetninger, forholdene på avtaletidspunktet, eventuelle muntlige tilsagn osv. Man kan vel si at bruken av mfl. § 9a krever større grad av hypotetiske vurderinger enn avtl. §§ 36 og 37.

Det andre momentet som skal tillegges vekt er hensynet til klarhet i kontraktsvilkår. Også dette er noe som er av sentral betydning. En kontrakt kan være uklar hovedsakelig

illustrerer at det i praksis blir lagt stor vekt på om en avtale er fremforhandlet eller om den er laget ensidig

på to måter. Enten ved at den er juridisk innviklet, slik at det blir vanskelig for en forbruker å kunne sette seg inn i hva som faktisk står der, for det andre kan ugunstige vilkår være "bortgjemt" ved at det kun er henvist til dem i kontrakten, ved at de er skrevet med liten skrift, "bakt inn" i andre vilkår osv. Kravet til klarhet må sies å være ekstra viktig dersom en av partene er forbruker. Den jevne forbruker vil ha liten juridisk innsikt og derfor små forutsetninger for å sette seg inn i en kontrakts virkninger. Den næringsdrivende på den annen side vil kunne ta seg god tid med å utarbeide en standardkontrakt, gjerne ved hjelp av jurister. Markedsrådet kan her ha en viktig "oppdragende" rolle ovenfor aktører i næringslivet. Ved gjennom sin kontroll å bidra til at standardkontrakter blir klarere og mer oversiktlige, kan forbruker lettere få oversikt over sine rettigheter og plikter etter kontrakten. Forbrukervernet vil forbedres og unødige tvister kan unngås.

Før det kan nedlegges forbud mot et vilkår må dette tilsies av "allmenne hensyn", mfl. § 9a, første ledd. I dette ligger først og fremst at det aktuelle vilkåret rammer et visst antall forbrukere. Bestemmelsen innebærer at Forbrukerombudet kan prioritere sin virksomhet og å konsentrere seg om de områder der behovet er størst. Det forutsettes i forarbeidene⁴⁰ at hvorvidt allmenne hensyn foreligger, er opp til forvaltningens frie skjønn. Det er derfor svært lite sannsynlig at Markedsrådet vil avslå å nedlegge forbud mot et urimelig vilkår under henvisning til at allmenne hensyn ikke tilsier forbud, jeg har i alle fall ikke klart å finne noen eksempler på at så har skjedd.

Et siste spørsmål jeg vil ta opp her er hvor streng rimelighetsstandarden i mfl. § 9a er, med andre ord hvor stor grad av urimelighet som kreves for at et vilkår skal rammes av

bestemmelsen. Bestemmelsen selv bruker kun uttrykket ”urimelig”, det samme som avtl. § 36. Av ordlyden skulle man derfor tro at urimelighetsstandarden var den samme i avtl. § 36 og mfl. § 9a. Selv om de to bestemmelsene bruker det samme uttrykket, er det ikke gitt at dette har nøyaktig det samme innhold. For å vurdere dette må vi se på forarbeider, praksis og formålsbetraktninger.

Uttalelser i forarbeidene kan tyde på at det etter mfl. § 9a, skal relativt lite til for å sette et avtalevilkår til side. Det uttales blant annet at ”Det bør dessuten legges en ”streng” norm til grunn, i betraktning av at de næringsdrivende i hvert fall i sine standardkontrakter eller alminnelige kontraktsvilkår bør tilby vilkår som i særlig grad gir en rimelig balanse mellom kontraktspartenes rettigheter og plikter.”⁴¹ Begrepet streng må her forstås ut ifra den næringsdrivendes synsvinkel. Når det gjelder rettspraksis, trekker teorien⁴² frem en dom i RT. 1982 side 1062. Saken dreide seg om mfl. § 3. Også denne bestemmelsen legger vurderingen opp til begrepet ”urimelig”. Høyesterett, la seg på en linje som tilsa at det skulle en del til før kravet til urimelighet var oppfylt i denne bestemmelsen, man måtte klart gå utover det som var rimelig før vilkåret var oppfylt. Denne dommen ble lagt til grunn av Markedsrådet, også i saker som gjaldt mfl. § 9a.⁴³

Også i teorien er det en del uenighet om hvor streng urimelighetsnormen i mfl. § 9a er. Huser⁴⁴ argumenterer for en relativt moderat norm, altså slik at det ikke skal så mye til

⁴⁰ Ot. Prp nr. 38 (1979-1980) på side 38

⁴¹ NOU 1976:61 på side 78

⁴² Se f. eks Huser, Avtalesensur side 85-86 og Andenæs, Kontraktsvilkår side 260

⁴³ Se Markedsrådets saker 9, 13 og 16/83

⁴⁴ Huser, Avtalesensur

for å kunne sette et avtalevilkår til side, mens Andenæs⁴⁵ mener normen bør legges nærmest mulig opp til det som gjelder i avtl. § 36. Jeg er for så vidt enig med Andenæs at det hadde vært ønskelig med en enhetlig norm, men jeg synes forarbeidene er ganske entydig på dette punktet når de uttaler at det ikke skal så mye til for å sette en avtale til side etter mfl. § 9a. Det er dessuten ikke så betenkelig i forhold til forutsigbarheten i avtaleforhold å sette til side et vilkår etter denne bestemmelsen, ettersom en slik tilsidesettelse bare får virkning for fremtiden, se nedenfor. Jeg er derfor enig med Huser i at det antakelig ikke skal så mye til å tilsidesette et avtalevilkår etter mfl. § 9a, og i alle fall ikke så mye som kreves etter avtl. § 36 og 37.

2.3.3.3 Virkningene av urimelighet

Mfl. § 9a gir forvaltningen fullmakt til å nedlegge forbud mot bruk av avtalevilkår som strider mot bestemmelsen. Den forbyr ikke i seg selv bruk av urimelige vilkår og bruk av slike er ikke sanksjonert med straff. En annen sak er at videre bruk (etter at Markedsrådet har nedlagt forbud) kan straffes, med tvangsgebyr, jf. mfl. § 16 første ledd. Resultatet blir altså at den næringsdrivende ikke lenger kan bruke de aktuelle vilkår. Et forbud etter mfl. § 9a vil kun ha virkning for fremtiden. Forbrukere som har inngått en ugunstig avtale før vedtaket vil derfor ha mindre nytte av det. Vedtaket vil likevel kunne ha betydning ved en etterfølgende sivilrettslig sensur av avtalen. Vedtaket vil kun være bindende mellom partene, men andre næringsdrivende vil selvsagt tenke seg godt om før de bruker lignende vilkår i sine avtaler.

⁴⁵ Andenæs, Kontraktsvilkår

3 Saker hvor domstolene har konstatert urimelighet i forbrukerforhold

3.1 Saker der vilkår ikke er kommet tydelig nok frem i kontrakten

Direktivet oppstiller klart et vilkår om tydelighet i kontrakter som brukes ovenfor forbruker, se direktivets art. 5. Dette fremgår også av uklarhetsreglen som nå er blitt lovfestet i avtl. § 37 første ledd nr. 3. Bakgrunnen for denne regelen er at den vanlige forbruker ikke har noe inngående kjennskap verken til kontrakter eller til juridisk talemåte. Dette vil lett kunne utnyttes av den næringsdrivende som med juridisk hjelp har utformet kontraktsvilkår forbrukeren ikke har hatt noen innvirkning på. Selv om kontrakten i utgangspunktet skal tolkes til forbrukerens fordel, presiseres det i forarbeidene at dette ikke kan gjelde fullt ut. Dersom tolkningen forbrukeren påberoper seg, fremstår som lite nærliggende kan ikke denne foretrekkes fremfor den tolkning den næringsdrivende påberoper dersom denne fremstår som betydelig mer nærliggende.⁴⁶ Bestemmelsen gjelder altså bare dersom de to tolkningsalternativer er tilnærmet like nærliggende.

En dom som blant annet behandler dette spørsmålet er inntatt i RG. 1997 s. 152 (Agder lagmannsrett). Denne saken gjaldt salg av fritidsbåt gjennom megler. Klagerne hadde her gitt et båtmeglerfirma i oppdrag å selge sine fritidsbåter. I den standardavtale megleren benyttet seg av, var det inntatt både en oppsigelsestid på 1 måned og en ”karenstid” på 30 dager. Dersom oppdragsgiver selv solgte sin båt innen denne tiden, ville megler fortsatt ha krav på provisjon av salget. Den ene av klagerne hadde selv solgt sin båt etter oppsigelsestiden var utløpt, men før karenstiden var det. Megler krevde derfor provisjon av salget. Forbrukeren gikk til sak med den påstand at vilkårene

⁴⁶ Ot. Prp. Nr. 89 (1993-94) på side 11

var uklare og at de derfor måtte tolkes mot den næringsdrivende. Klager hadde trodd de to bestemmelsene, altså om oppsigelsestid og karenstid, gjaldt samme fristen og at megler derfor bare hadde krav på provisjon dersom salget skjedde en måned etter at avtalen var sagt opp. Rettens flertall vedkjente at avtalen var uheldig formulert og at den kunne misforstås. Rettens språkkyndige vitne, medgikk at også han ved første gangs gjennomlesning forstod avtalen på sammen måte som forbruker hadde gjort. Ved nærmere ”finlesning”, forstod han derimot at det dreide seg om to separate frister. Avtalen var også senere gitt en klarere formulering etter initiativ fra Forbrukerombudet.

Rettens flertall understreket at avtl. § 36 må anvendes med forsiktighet. Det ble fremhevet at ved nøye gjennomlesning av avtalen var det ingen tvil om hva som virkelig var meningen. Når det lå slik an, måtte forbrukeren selv bære risikoen for sin uriktige forståelse av avtalen, saksøkte ble derfor gitt medhold. Lagmannsrettens mindretall, var enig med flertallet i at avtalen, objektivt sett, måtte tolkes i samsvar med innklagedes synspunkter. Hun mente likevel at vilkårene var så uklart formulert at det ikke kunne forventes at en vanlig forbruker ville forstå meningen. Dette mente hun den næringsdrivende måtte bære risikoen for, og stemte følgelig for å gi forbruker medhold.

Når det gjaldt den andre forbrukeren kom retten enstemmig til at han hadde solgt båten sin innen oppsigelsesfristen på en måned og at han derfor uansett ikke kunne gis medhold.

Et annet tilfelle hvor forbruker ikke fikk medhold i sin påstand om at et avtalevilkår var for uklart utformet er inntatt i LB. 2000-02623. Her hadde forbrukeren forsikret sin fritidsbåt. I forsikringsavtalen stod det presisert at forsikringen bare gjaldt dersom båten forliste i ”scandinavian waters”. Båten gikk ned i østersjøen, nær Estland. Forsikringsselskapet mente forliset ikke var dekket av forsikringen og nektet å utbetale forsikringssummen. Forbruker gikk til sak og hevdet avtalevilkåret var uklart og at forsikringsselskapet måtte bære risikoen for dette. Lagmannsretten var ikke enig. Den bemerket at selv om vilkåret med fordel kunne ha vært nærmere presisert, hadde ikke forbruker i tilstrekkelig grad godtgjort at farevannet utenfor Estland tilhørte ”scandinavian waters”.

Dommene bekrefter for det første at det skal en del til å få en avtale satt til side med hjemmel i avtl. § 36. For det andre bekrefter de det som er sagt ovenfor om at det ikke er tilstrekkelig grunnlag for å tolke en standardavtale mot den næringsdrivende at det foreligger et tolkningsalternativ som er mer gunstig for forbruker. Rettens flertall kom her til at det tolkningsalternativ den næringsdrivende påberopte seg var det som objektivt sett var det riktige og la dette til grunn. Sakene illustrerer også et annet viktig poeng ved uklarhetsregelen, nemlig at den bare kommer til anvendelse der det er tvil om tolkningen. Dette går også klart frem av ordlyden i avtl. § 37 første ledd nr. 3. I utgangspunktet spiller det derfor mindre rolle at en avtale i seg selv er komplisert, så lenge det ved nøye gjennomlesning er klart hva som egentlig står der.

Det kan være tvilsomt hvor langt dette bør trekkes i forbrukerforhold. Som nevnt ovenfor vil en forbruker normalt ikke ha noe juridisk bakgrunn, eller annen spesiell kunnskap om kontraktstolkning. Selv om det for en dommer kanskje er utvilsomt hva som menes med kontrakten, behøver dette ikke på noe som helst måte være innlysende for en forbruker. Trekkes synspunktet for langt, åpner dette også for misbruk fra den næringsdrivendes side. Det er en viss fare for at det vil bli utarbeidet meget kompliserte standardkontrakter, som fra et juridisk synspunkt, riktig nok er klare, men som den vanlige forbruker vil ha meget vanskelig for å oppfatte innholdet av, selv ved nøye gjennomlesning. Faren for dette vil riktignok kunne bli avhjulpet gjennom Forbrukerombudets arbeid og gjennom den offentlige kontrollen med urimelige kontraktsvilkår etter mfl. § 9a.⁴⁷ Som nevnt ovenfor ble også standardavtalen omarbeidet etter initiativ fra Forbrukerombudet.

⁴⁷ Markedsrådets sak for 1982 nr. 6 kan illustrere dette. Her var det snakk om kjøp av flyfoto. I kontrakten med forbruker hadde den næringsdrivende inntatt et vilkår om at forbruker, ved eventuelle tvister rundt avtaleforholdet, godtok Ø. Bærum Sorenskriverembede som sitt verneting. Forbrukerombudet mente dette

Dommen inntatt i RG. 1997 s. 152, er også et resultat av at retten ikke fant vilkårene i seg selv urimelige. Det er helt normalt for meglere å operere med en slik karenstid. Dette er også til en viss grad nødvendig for at oppdragsgiver ikke skal kunne omgå meglers krav på provisjon ved å la megler gjøre arbeidet med markedsføring og lignende, for så å si opp avtalen og selge privat til den kjøper megler gjennom sin arbeidsinnsats har funnet.

En annen dom der uklare kontraktsvilkår var fremme er inntatt i RG. 2002 s. 1124. Her var det snakk om salg av time-share leiligheter. Forbrukerne var her dratt inn fra gaten og opp på selgers kontor, hvor de etter et aggressivt salg fremstøt kjøpte retten til å bruke en leilighet i Frankrike en uke i året. Kjøperne angret seg når de kom hjem, ringte selger og krevde å heve kjøpet. Selger motsatte seg dette og kjøper gikk til sak. Selv om retten her la betydelig vekt på måten salget hadde kommet i stand på, noe som skal behandles nedenfor, behandlet den også spørsmålet om uklarhet i kontrakten. I kontrakten var det brukt benevnelse som "eiendomsrett" og "skjøte". Retten påpekte at det ikke er korrekt å anvende disse begrepene i denne sammenhengen. Det forbrukeren kjøpte var en bruksrett til fast eiendom og at "eiendomsrett" og "skjøte" normalt ikke blir brukt i disse tilfellene. Selv om disse forholdene neppe var de viktigste momenter for rettens begrunnelse om å gi forbruker medhold, viser dommen at klarhet i kontraktsforholdet er noe det legges vekt på i betydelig grad. Dette må gjelde spesielt ovenfor forbruker.

vilkåret var urimelig og fikk medhold i Markedsrådet. Rådet la blant annet vekt på at det ikke kan forventes at den vanlige forbruker har noe klar formening om hva det juridiske begrepet "verneting" betyr. Vilkåret var derfor uklart i forhold til forbruker og Rådet nedla forbud mot å bruke det.

Som en foreløping oppsummering virker det som det skal en del til å få tilsidesatt en avtale etter avtl. § 36 kun med den begrunnelse at avtalen var uklar. Domstolene virker å ha høy terskel for anvendelse av avtl. § 36, også til fordel for forbruker. Særlig av dommen i RG. 1997 s. 152, går det klart frem at retten også i forbrukerforhold krever at forbrukeren setter seg nøye inn i avtalen. Det skal altså mye til å bli hørt dersom en nøye gjennomlesning vil klargjøre hva de enkelte vilkår betyr.

3.2 Saker hvor den næringsdrivende har forsømt sin opplysningsplikt

Nært knyttet til spørsmålet om et kontraktsvilkår er uklart eller ikke kommer tydelig nok frem i avtalen er den næringsdrivendes opplysningsplikt. Det er en del dommer som går på nettopp dette, særlig i forbindelse med låneopptak og sikkerhetsstillelse for tredjeparts gjeld. Det må være klart at uklare vilkår, til en viss grad, vil kunne avhjelpes dersom den næringsdrivende gjennomgår avtalen med forbrukeren og setter vedkommende inn i hva avtalen går ut på og forklarer punkter som kan være vanskelig tilgjengelige. Har den næringsdrivende ikke gjort dette, vil avtalevilkårene lettere kunne bli betraktet som urimelige.⁴⁸ Selv om partene selv, i utgangspunktet, må ha ansvaret for å forstå de avtalene man innlater seg på, er det for forbrukerforhold oppsatt en rekke

⁴⁸ Her kan igjen dommen inntatt i RG. 2002 s. 1124 tjene som illustrasjon. Retten legger her vekt på at avtaledokumentene verken ble forklart eller gjennomgått for forbrukeren. Retten uttaler: ”Den avtale Olsen skrev under på besto av et « avtaledokument » og « avtalevedlegg 1 », 4 sider i ett dokument samt gjeldsbrevet. Disse dokumenter ble ikke gjennomgått og forklart. De vedlegg som avtalen viser til var ikke tilstede, og det ble heller ikke forklart hva de inneholdt. Olsen fikk ingen opplysninger om det selskap han inngikk avtale med, herunder at selskapet ikke hadde noen rettigheter til ukeandelene eller eiendommen i Frankrike. Selskapet var i realiteten bare en formidler av salget. Hvorfor avtalen ble inngått med ett selskap og betalingen skulle skje til et annet selskap, ble det heller ikke redegjort for. Han ble heller ikke orientert om og forsto ikke hva det innebar å skrive under på et omsetningsgjeldsbrev som oppgjør for mesteparten av kjøpesummen. Således ble han ikke orientert om de begrensninger som da gjelder for å fremsette innsigelser i avtaleforholdet eller hvorfor kreditor etter gjeldsbrevet var et annet selskap enn selgeren.”

unntak, se f. eks finansavtalelovens⁴⁹ § 46 om finansinstitusjoners opplysningsplikt ovenfor forbruker ved låneopptak og angrerettlovens⁵⁰ § 7 om selgers opplysningsplikt før avtaleinngåelsen.

Hvor langt denne opplysningsplikten skal strekke seg er noe usikkert. Dette vil kunne variere etter hvilket område man befinner seg på.

Et eksempel fra aksjemarkedet finner vi i LA 2002 01486. Her hadde en privatperson kjøpt aksjer, gjennom megler, av et firma. Det viste seg at prisen hun betalte for aksjene var dobbelt så høy som den prisen selskapet selv hadde betalt for dem bare 12 dager i forveien. Kjøper gikk til sak og krevde kjøpet omgjort med henvisning til avtl. §§ 33 og 36. Hun hevdet selger hadde brutt sin opplysningsplikt og handlet i strid med god forretningsskikk ved ikke å opplyse henne om den prisen selskapet selv hadde ervervet aksjene for. Retten gav henne ikke medhold. Retten la til grunn at kjøper i slike forhold ikke har noe krav på å få opplyst selgers økonomiske interesse i en avtale, videre ble det lagt vekt på at kjøper selv ikke hadde tatt noe initiativ til å få disse opplysningene. Denne dommen ligger nok i grenseland for hva man kan kalle et forbrukertilfelle, retten omtaler selv forholdet som et forretningsmessig kontraktsforhold. Likevel dreier det seg om en privatperson, uten spesielle kunnskaper om aksjekjøp, på den ene siden og et firma på den andre siden. Dommen illustrerer at på et område med stor risiko, som aksjemarkedet jo er, skal det mye til for å nå frem med et krav om brutt opplysningsplikt. Her må den enkelte aktør i betydelig grad ha risikoen for sine egne forutsetninger

⁴⁹ Lov av 25. juni 1999, nr. 46

Generelt kan det sies at desto mer ekstraordinær og tyngende forpliktelse forbrukeren har tatt på seg, jo mer omfattende blir den profesjonelle parts opplysningsplikt. Uttalelser fra RT. 1995 s. 245 kan trekke i denne retning. Her var det snakk om en mor som hadde påtatt seg kausjonsforpliktelser for sin datters og hennes samboers lån. Moren mente senere hun var uforpliktet av kausjonen, blant annet under henvisning til at finansinstitusjonen hadde misligholdt sin opplysningsplikt ovenfor henne. Om dette uttaler Høyesterett at særlige omstendigheter kan fordre en mer aktiv opptreden fra finansinstitusjonenes side. I det foreliggende tilfellet var det derimot ingenting som skulle tilsi en slik opptreden. Lånet var ikke spesielt stort sett i forhold til hoveddebitors økonomi og det at en mor stiller kausjon for sin datters lån, kan på ingen måte betraktes som ekstraordinært. I samme retning trekker LA. 2002 00477.

3.3 Vilkår som gir den næringsdrivende sterke prosessuelle fortrinn

Dersom det oppstår uenighet rundt en avtale er det selvfølgelig viktig at partene har adgang til organer som kan avgjøre tvisten. Også slike spørsmål kan være løst i avtalen. Det kan f. eks være bestemt at eventuelle tvister skal løses ved voldgift eller ved spesielle paneler. Videre kan det være vilkår som gir forbrukeren korte frister f. eks ved reklamasjon, eller det kan dreie seg om lovvalgsklausuler.

Når det gjelder lovvalgsklausuler, inneholder avtl. § 37 nå et uttrykkelig forbud mot dette i tredje ledd. Denne forbyr bruk av et annet lands rett dersom dette vil gi forbrukeren dårligere beskyttelse enn det som følger av avtl. §§ 36 og 37. Det blir i forarbeidene til avtl. § 37 presisert at slike lovvalgsklausuler lett ville kunne betraktes

⁵⁰ Lov av 21. desember 2000, nr. 105

som urimelige også etter avtl. § 36, dersom kontrakten legger lovvalget til et land partene har liten eller ingen tilknytning til.

Forbudet i avtl. § 37 er mer absolutt utformet. Etter denne bestemmelsen er ikke vurderingsmomentet hvorvidt partene kan sies å ha en mer eller mindre nær tilknytning til det landet hvis lovgivning er valgt. Spørsmålet er om dette landets lovgivning gir forbrukeren en dårligere beskyttelse eller ikke. Dette vil innebære at domstolene må sette seg inn i dette landets lovgivning. Kommer de til at beskyttelsen er like god eller bedre, vil avtalevilkåret kunne opprettholdes. Det er usikkert hvordan domstolene vil behandle en slik lovvalgs klausul dersom det skulle komme opp i praksis (så vidt jeg vet har spørsmålet ikke kommet opp for domstolene i forbrukerforhold). Det vil sannsynligvis være avgjørende for domstolene om den næringsdrivende kan anføre gode grunner til å velge et annet lands rett. I tillegg vil det være viktig hvorvidt forbrukeren har blitt satt inn i og gjort kjent med klausulens innhold og konsekvens. Jeg antar bestemmelsen neppe vil ha særlig stor praktisk betydning i forbrukerforhold, noe forarbeidene også synes å legge til grunn.⁵¹

En avtale med forbruker kan også tenkes å inneholde bestemmelser hvor forbruker vedtar et bestemt verneting dersom det oppstår tvist rundt forholdet. Avtl. § 37 omhandler ikke dette spørsmålet direkte. Problemstillingen berøres så vidt i vedlegg til direktivet der det er listet opp en rekke vilkår som presumptivt er urimelige. Punkt q i denne listen fastslår at vilkår som opphever eller hindrer forbrukerens muligheter til å ta rettslige skritt, vil lett kunne ansees som urimelige, jf. direktivets art. 3 nr. 3. Har forbrukeren f. eks vedtatt et verneting på østlandet mens han selv er bosatt i Finnmark,

⁵¹ Se Ot. Prp. Nr. 89 (1993-94) på side 12

vil dette lett kunne betraktes som urimelig ovenfor han. Dette må sies å vanskeliggjøre hans adgang til å ta rettslige skritt.

Spørsmålet var oppe i Markedsrådets sak for 1982 nr. 6, referert under punkt 2.3.3.2. Markedsrådet nedla her forbud mot det aktuelle vilkåret. Vurderingen etter mfl. § 9a er riktignok noe annerledes enn etter avtl. § 36. Etter mfl. § 9a skal det vurderes om et vilkår er urimelig ovenfor forbrukere generelt, uten hensyn til hvordan vilkåret fortoner seg for en enkelt forbruker. I tillegg kan det stilles spørsmål om ikke selve urimelighetsstandarden er forskjellig i de to bestemmelser. Se drøftelsen om dette under punkt 2.3.3.2. Dette gjør at man må være forsiktig med å trekke noen direkte sammenlikning mellom avgjørelser basert på de forskjellige bestemmelsene. Likevel tror jeg at slike vernetings klausuler vil kunne rammes av avtl. §§ 36 og 37. Ettersom avtl. § 36 gir anvisning på en konkret rimelighetsstandard, se ovenfor, vil dette bero på situasjonen til den aktuelle forbruker. Dersom vernetingset som pålegges i avtalen er langt unna forbrukerens hjemsted, vil denne lett kunne settes til side som urimelig etter avtl. § 36.

Når det gjelder avtalebestemmelser som pålegger forbruker å benytte seg av voldgift ved en eventuell tvist, er disse tilfellene direkte omtalt i vedlegg til direktivet punkt q, som uttaler at vilkår som pålegger forbruker å løse enhver tvist ved voldgift som ikke omfattes av lovbestemmelser, vil kunne være urimelig. Denne listen er riktignok ikke inntatt i loven, men den vil likevel være et viktig tolkningsmoment for domstolene. At slik voldgift lett kan slå uheldig ut for forbruker er lett å forstå. Den kan f. eks være sammensatt av bransjens egne folk, som derfor vil legge mer vekt på den

næringsdrivendes interesser enn forbrukerens. Svenske domstoler har i flere tilfeller underkjent voldgiftsklausuler der det ikke var jevnbyrdighet mellom partene.⁵²

3.4 Spesielle omstendigheter ved den enkelte forbruker kan medføre ugyldighet

Ettersom avtl. § 36 gir anvisning på en konkret rimelighetsstandard, må det være klart at også egenskaper ved den enkelte forbruker vil være relevant. Forholdet er nært knyttet til spørsmålet om den næringsdrivendes opplysningsplikt, se ovenfor under punkt 3.2. Vi har i avtl. § 31 hjemmel til å tilsidesette avtaler der den ene part har utnyttet den annens ”nødstilstand, letsind, forstandssvakhet, uerfarenhet eller det avhengighetsforhold, som denne staar i til ham”. Selv om forbrukeren ikke skulle være ”sinnssyk” i medisinsk forstand, vil den næringsdrivende ha plikt til, dersom spesielle forhold tilsier det, å sette forbruker ekstra godt inn i avtalen eller fraråde forbrukeren til å inngå noe avtale i det hele tatt. Et eksempel på denne problemstillingen finner vi i RT. 1995 s. 1540. I denne saken hadde en kvinne i 50-årene stilt sin leilighet som sikkerhet for sønnen og hans samboers låneopptak. Lånet ble misligholdt og banken krevde kvinnens leilighet solgt på tvangsauksjon. Kvinnen gikk til sak og krevde at sikkerhetsstillelsen måtte kjennes ugyldig, både på grunn av sinnssykdom og fordi den var urimelig etter avtl. § 36.

Høyesterett tok ikke stilling til spørsmålet om sinnssykdom. Når det gjaldt spørsmålet om avtl. § 36, delte Høyesterett seg i et flertall (4 dommere) og et mindretall (1 dommer). Flertallet kom til at sikkerhetsstillelsen var urimelig etter avtl. § 36 og dermed

⁵² Se NJA 1979 s. 666 og 1987 s. 639

måtte settes til side. Flertallet legger vekt på at banken her burde undersøkt hoveddebitors økonomi nærmere. Låneopptaket var betydelig i forhold til de inntekter sønnen og hans samboer hadde. Av større interesse for denne drøftelsen er at flertallet også legger vekt på kvinnens særskilte tilknytning til den leilighet hun har stilt som sikkerhet. Kvinnens psyke var ustabil og de sakkyndige hadde uttalt at leiligheten var svært viktig for henne, her hadde hun sitt hjem, og her følte hun seg trygg. Dette var altså forhold flertallet ville trekke inn noe som nettopp understrekker avtl. § 36 som en konkret rimelighetsstandard. Mindretallet var av den oppfattning at avtl. § 36 ikke kunne brukes til å tilsidesette avtalen i dette tilfellet. Dette ville være et brudd med prinsippet om at bestemmelsen forutsettes brukt med varsomhet, se RT. 1990 s. 284. Mindretallet fant ikke å kunne belaste banken for dens manglende undersøkelser, selv om disse med fordel kunne vært mer grundige. Forholdet i seg selv måtte anees som temmelig ordinært, det er slett ikke uvanlig at foreldre stiller kausjon for sine barn. Det mest sentrale argumentet for mindretallet later likevel å være hensynet til forutberegneligheten i kontraktsforhold. Det påpekes at jo flere momenter man tillater trukket inn i avtl. § 36, jo større vil usikkerheten bli. Alt i alt har jeg mest sympati for mindretallets synspunkter i denne dommen.

Avtl. § 36 er ment som og bør også være en sikkerhetsventil hvor den ene part har utnyttet avtalefriheten på den annen parts bekostning. I dette tilfellet var kontrakten i seg selv helt vanlig. Kvinnen var riktignok mentalt syk, men viste ingen symptomer så lenge hun gikk på medisiner, noe hun gjorde da hun underskrev sikkerhetsstillelsen. Svigerdatteren hadde også gjennomgått for henne hva det innebar å stille kausjon. Flertallet fremhever at boligen betydde mye for kvinnen. Jeg kan ikke se at det skulle være noe spesielt for henne i forhold til alle de andre som mister sin bolig på tvangsauksjon. Dessuten er jo dette en risiko man tar når man kausjonerer for andre med sikkerhet i sin egen bolig. Selv om domstolens oppgave er å løse den konkrete saken har til behandling, vil det også være av viktighet å prøve å gi retningslinjer for fremtidige saker. Dette blir vanskeligere når det i stor grad legges vekt på individuelle faktorer ved urimelighetsvurderingen.

En annen sak av svært spesiell karakter finner vi i en avgjørelse av Bankklagenemnda, BKN 91001. Her hadde en kvinne stilt kausjon for en venn. Noen uker etter at kausjonen var undertegnet, forsøkte hoveddebitor å voldta kausjonistens datter og en

venninne. Kausjonisten mente etter dette at hennes kausjonsforpliktelse måtte falle bort etter avtl. § 36. Bankklagenemnda understreket det klare utgangspunktet i norsk rett, nemlig at det er banken uvedkommende om forholdet mellom kausjonist og hoveddebitor forsures. Likevel mente Bankklagenemnda at det kan oppstå situasjoner der det ville støte den alminnelige rettsfølelse om dette prinsippet skulle opprettholdes fullt ut. Nemndas flertall mente dette var et slikt tilfelle og stemte derfor at kausjonen måtte settes til side etter avtl. § 36. Mindretallet var av den oppfatning at man selv i et så ekstremt tilfelle som dette måtte opprettholde hovedprinsippet i norsk rett, nemlig at man ikke kan "straffe" kreditor for hva som skjer mellom kausjonist og hoveddebitor.

Saken er unektelig spesiell og at det ikke er en kurant sak og komme seg fri fra en kausjonsforpliktelse på grunnlag av senere problemer i forhold til hoveddebitor må være rimelig klart. I en annen sak (nr. 92011), hvor en kone hadde stilt kausjon for sin manns gjeld, ble påstander om vold og trusler i hjemmet (etter at kausjonen var blitt undertegnet), ikke ansett tilstrekkelige for å fritta kona for sitt kausjonsansvar ovenfor banken.

Selv om det er lett å synes synd på kausjonisten i den førstnevnte sak (nr. 91001), har jeg mest sans for mindretallets synspunkter. Spesielt når det er en forbruker som stiller kausjon, må faren for uoverensstemmelse mellom kausjonist og hoveddebitor alltid sies å være påtagelig til stede, selv om det sjeldent vil dreie seg om så ekstreme tilfeller som i den saken. Man må også trekke inn at banken var helt uskyldig i det som skjedde og at kausjonisten selv må antas å ha bedre muligheter til å vurdere personligheten til den han/hun stiller kausjon for enn banken. Dersom en forbruker stiller kausjon er det vel gjerne tilfelle at han/hun kjenner hoveddebitor relativt godt. Som flertallet fremhever vil

banken alltid kunne oppleve at en kausjon blir virkningsløs da kausjonisten kan ha blitt utsatt for grov tvang, jf. avtl. § 28. I disse tilfeller vil kausjonisten være ubundet selv om banken var i god tro. Likevel vil vel banken, som mindretallet fremhever, ha noe større mulighet for å oppdage tvangen og dermed ta sine forhåndsregler. I tillegg kommer også bevismessige spørsmål. Da bankklagenemda kom med sin avgjørelse, forelå ingen dom mot mannen og han hadde heller ingen mulighet til å komme med sin side av saken ovenfor Bankklagenemda. Jeg skal ikke gå nærmere inn på disse synspunktene her, men nøyer meg med å konstatere at avgjørelsen er blitt oppretholdt i senere saker.⁵³ Så vidt jeg vet, foreligger det ingen dommer som omhandler spørsmålet.

Det kan også stilles spørsmål ved om individuelle egenskaper hos den enkelte forbruker kan føre til en strengere vurdering etter avtl. § 36. Vil man kreve mer av en forbruker med spesiell kjennskap til det rettsområdet det er snakk om? Vil det være vanskeligere for en advokat å påberope seg uklare og misvisende kontraktsvilkår? Det kan ikke utelukkes at så er tilfelle. Hvert tilfelle skal i utgangspunktet vurderes individuelt og den kunnskap forbruker sitter inne med vil kunne trekkes inn i vurderingen⁵⁴. Det neste spørsmålet er om det samme vil gjelde ved en vurdering etter avtalelovens § 37, altså der det er snakk om kontraktsvilkår som ikke er individuelt forhandlet. I disse tilfellene vil selv ikke den opplyste forbruker ha noe mulighet til å påvirke kontraktsvilkårene. Det kan argumenteres for at dersom forbrukeren har lest vilkårene, satt seg inn i og forstått disse må han sies å ha akseptert dem. Et slikt resultat vil være utilfredsstillende.

⁵³ Se bla. BKN-92090 og BKN-97006 (i begge disse sakene forelå det dom mot hoveddebitor da Bankklagenemda fattet sin avgjørelse. I den sistnevnte avgjørelsen spillte også andre momenter inn. Her hadde hoveddebitor brukt deler av lånet til å betale returprovisjon til en utro tjener i banken.)

⁵⁴ Dette er nettopp en av de avgjørende forskjeller mellom avtl. § 36 og mfl. § 9a. Etter den sistnevnte bestemmelse er egentlig ikke spørsmålet om kontrakten i det konkrete tilfellet er urimelig, men om det

Selv om forbruker må sies å ha forstått vilkårene, kan han likevel være i en pressituasjon, det kan f. eks dreie seg om goder det er knapphet på. Dersom domstolen finner at vilkårene objektivt sett er urimelige vil de uten tvil måtte settes til side etter avtl. § 37. Dette vil være best i overensstemmelse med lovens ordlyd og formål, som jo nettopp er å sikre at forbruker ikke blir utnyttet av den sterke parten i avtaleforholdet. At vilkårene blir satt til side vil også være et viktig signal til den næringsdrivende og dennes bransje, om at de aktuelle vilkårene ikke blir godtatt av domstolene, og vil således virke som en sterk motivasjon til å forandre på disse for fremtiden.

3.5 Vilkår som gir den sterke part ensidig adgang til å endre avtalen

Den næringsdrivende kan i avtalen ha betinget seg rett til å endre vilkår i denne. Dette vil være mest vanlig i avtaler som skal løpe over noe tid, f. eks låneavtaler, men kan også tenkes i andre typer avtaler. Det kan tenkes at den næringsdrivende har inntatt i avtalen en rett til å endre leveringstid eller til å ta seg høyere pris dersom visse forutsetninger inntreffer, f. eks at importøren eller produsenten setter opp sine priser.

Slike klausuler er også nevnt i direktivets svarteliste litra g, j og l. Selv om slike klausuler i utgangspunktet vil bli ansett urimelige ovenfor forbruker, er det gjort noen unntak i vedlegg til direktivet punkt 2 litra a til d. Litra a omhandler en leverandør av finansielle tjenesters adgang til å si opp en ikke tidsbegrenset avtale uten varsel. Det kreves for det første at foreligger gyldig grunn. Hva som er gyldig grunn er ikke presisert i direktivet. Gyldig grunn må først og fremst være at forbruker på sin side har misligholdt avtalen. Ettersom oppsigelse uten varsel kan være tyngende for forbruker,

aktuelle vilkåret må ansees urimelig ovenfor forbrukere genrellet. Spørsmålet om hva den enkelte

må det nok kreves vesentlig mislighold. Et eksempel kan være om forbruker gjentatte ganger har overtrukket en konto han ikke har adgang til å overtrekke, eller om renter og avdrag ikke blir betalt. Hva som er gyldig grunn til å si opp avtalen uten varsel må også kunne inntas i selve avtalen. Dette utelukker selvsagt ikke at de oppsigelsesgrunner som er nevnt i avtalen kan settes til side av domstolene. Man kan ikke komme utenom kravet om at det må være gyldig grunn bare ved å innta den i avtalen. Selv om den næringsdrivende har gyldig grunn, kreves det at forbrukeren umiddelbart får beskjed om at avtalen sies opp.

Tillegg til direktivet punkt 1 litra j, slår fast at den næringsdrivende ikke ensidig kan endre vilkårene i avtalen uten "en gyldig grunn som er oppført i avtalen." Disse alternativene er kumulative dvs. at grunnen både må være gyldig i seg selv og den må være inntatt i avtalen. I punkt 2 litra b, er det et unntak fra dette dersom den næringsdrivende er leverandør av finansielle tjenester. En bank kan sette opp renten på et lån til forbruker, uten varsel dersom det foreligger gyldig grunn. Litra b annet ledd slår fast at også andre næringsdrivende kan ved en ikke tidsbegrenset avtale forbeholde seg retten til å endre vilkårene. Forutsetningen er da at forbrukeren gis adgang til å heve avtalen.

Direktivets tillegg punkt 2 litra c slår fast at litra g, j og l, ikke kommer til anvendelse på nærmere angitte avtaler, f. eks omsettelige verdipapirer, finansinstrumenter og andre produkter eller tjenester der prisen varierer med svingninger i valutakurs eller børsindeks. Litra d slår til slutt fast at direktivet ikke hindrer lovlige prisreguleringsklausuler så lenge disse er tydelig beskrevet i avtalen.

Markedsrådet hadde i sin sak nr. 7.96 oppe spørsmålet om den næringsdrivendes adgang til å ensidig endre avtalen. Saksforholdet var her at Statoil og Diners Club hadde utgitt det såkalte verdenskortet. I avtalevilkårene til dette gikk det frem at Statoil og Diners kunne endre vilkårene med 1 måneds skriftlig varsel. Dette gjaldt uavhengig av om vilkårsendingen var vesentlig eller ikke. Noe uttrykkelig aksept fra forbruker krevdes heller ikke, det var nok at det var utsendt informasjon om vilkårsendingen. Forbrukerombudet mente dette var urimelig ovenfor forbruker. Forhandlinger mellom Forbrukerombudet og Statoil/Diners førte ikke frem, så det ble reist sak for Markedsrådet.

I sin uttalelse slår Markedsrådet først fast at kortavtalen er en gjensidig bebyrdende avtalen som i utgangspunktet ikke kan endres uten begge parter samtykke. Bare det å sende ut varsel på den måten som var tenkt, kan ikke tilfredsstille kravene til samtykke etter Markedsrådets oppfatning. Det vil være mange forbrukere som ikke tar seg tid til å sette seg nøye inn i den informasjonen som kommer fra selskapet. Disse vil da bli bundet av de nye vilkårene, uten å ha akseptert dette. Statoil/Diners la i sin argumentasjon stor vekt på at det ville bli urimelig dyrt for selskapene og innhente uttrykkelig samtykke fra alle sine kunder ved endringer av avtaleforholdet. Markedsrådet bemerket til dette at slik saken var fremstilt virket det ikke som det var behov for spesielt hyppige endringer av vesentlig karakter i avtalen og at dette derfor ikke ville bli noe problem for selskapene. Markedsrådet gav etter dette Forbrukerombudet medhold.

Saken illustrerer at selv om den næringsdrivende kan ha et legitimt behov for å foreta endringer i løpende avtaler, kan denne endringsadgangen ikke strekkes for langt ovenfor en forbruker. Er endringen vesentlig, kreves det at forbruker uttrykkelig godtar de nye vilkårene. En helt fri, ensidig adgang for den næringsdrivende til å endre avtalen, vil gi den profesjonelle part en betydelig fordel og forrykke balansen i avtaleforholdet. Vilråene ble kjent ugyldig etter mfl. § 9a. Det kan spørres om vurderingen ville blitt annerledes etter avtl. §§ 36 og 37. Dersom den sterke part i avtaleforholdet gis for mye makt, vil dette klart nok være noe som er relevant også etter de sistnevnte bestemmelser, jeg viser her til dom inntatt i NJA 1983 s. 332.

Fra den næringsdrivendes ståsted kan det riktignok være gode grunner for en slik endringsadgang. Særlig der det er mange medkontrahtenter og det ville bli uforholdsmessig dyrt å innhente uttrykkelig samtykke fra hver enkelt medkontrahtent før endringen kunne gjennomføres. Slike synspunkter ble ikke avgjørende i den overnevnte sak og jeg tror nok ikke de ville ha blitt det dersom saken kom opp etter avtl. § 36/37 heller. For at et vilkår skal settes til side, kreves det urimelighet, ikke at den næringsdrivende har utvist "ond vilje". Det vil kunne være svært tyngende for forbrukerne om sentrale avtalevilkår plutselig skulle bli endret uten noe uttrykkelig samtykke. Markedsrådet antok også at det var tilstrekkelig med konkludent adferd for å anta at forbruker hadde samtykket til endringene, f. eks ved at forbruker, etter å ha blitt gjort oppmerksom på endringene, innbetalte årsavgiften for kortet.

3.6 Risiko veltes over på forbruker

Den næringsdrivende vil ofte ha et ønske om å begrense sin egen risiko ved inngåelsen av en avtale. Dette kan være begrensninger som har gode grunner for seg og som kan begrunnes ved særtrekk i det enkelte kontraktsforhold. Enkelte ganger går dog den næringsdrivende for langt og legger alt for mye risiko over på forbruker. Slike forhold kan lett bli ansett som urimelig.

Et eksempel gir Markedsrådets sak nr. 7.86. Her gjaldt det Norsk Bilbransjeforbunds (NBF) standardkontrakt for omsetning av nye og brukte biler til forbruker. Avtalen inneholdt en klausul hvor prisen på bilen, etter avtaleinngåelsen, kunne økes med inntil 8 % som følge av endret pris fra fabrikk eller leverandør, eller som følge av at nivået på valutakurs, toll eller avgift heves eller senkes. Dersom prisen økte med mer enn 8 %, ble kunden gitt hevningsrett. Forbrukerombudet gikk til sak med påstand om at en slik prisreguleringsklausul var urimelig ovenfor forbruker og at skulle slik klausul godtas, måtte forbruker gis hevningsrett ved ethvert påslag i prisen. Forbrukerombudet begrunnet dette med at det var bilselgeren som var den nærmeste til å forutse økninger i prisen, med den bransjekunnskap selgeren forutsettes å ha. Forbruker kunne ikke ventes å følge markedet så tett at han vil kunne ha noe mulighet for å forutsi en prisstigning. I alle tilfelle måtte en evt. økning på 8 % betraktes som urimelig høy i forhold til den enkelte forbruker og innebar i realiteten at all risiko ble dyttet over på forbruker.

Markedsrådet bemerket at det ikke vil være noen ubetinget ulempe for forbruker å ha med en slik prisreguleringsklausul. Dersom man ikke tillot slike klausuler i forbrukerforhold, ville dette kunne føre til en generell prisøkning på området da de næringsdrivende ville øke det generelle prisnivået for å "sikre seg". At slike klausuler generelt sett måtte forbys, fikk Forbrukerombudet derfor ikke medhold i. Når det gjaldt den konkrete klausulen, kom Markedsrådet til at en grense på 8 % var for høy. Akkurat hvor grensen skulle gå, tok ikke Markedsrådet stilling til.

Som vi kan se av denne avgjørelsen vil neppe en prisreguleringsklausul i seg selv være urimelig, heller ikke ovenfor forbruker. Man må vurdere hvordan den enkelte klausul er utformet og hvordan behovet på det enkelte området er. Hvor vidtgående reguleringsklausulen er, vil også klart nok spille inn. Det virker også som det er tilstrekkelig at forbruker gis hevningsadgang dersom prisen blir økt over et visst nivå, man vil ikke pålegge den næringsdrivende å selge til avtalt pris dersom prisen fra f. eks leverandør skulle stige betydelig.

Et litt annet tilfelle finner vi i Markedsrådets sak nr. 18 for 1995. Her sto striden om en privat høyskoles adgang til å kreve forhåndsbetaling samt elevens økonomiske ansvar ved avbrutt utdanning. I sine standardvilkår krevde skolen at eleven måtte innbetale hele studieavgiften for tre semestre (kr. 60 000) ved tildeling av skoleplass, alternativt et depositum på kr. 15 000 ved tildeling av plassen og ytterligere kr. 50 000 ved skolestart. I tillegg inneholdt kontrakten en klausul som innebar at eleven ikke fikk igjen noe av det innbetalte dersom han eller hun avbrøt skolegangen, med mindre det dreide seg om alvorlig sykdom eller force majeure.

Når det gjaldt vilkåret om forskuddsbetaling, fremholdt Markedsrådet prinsippet om ytelse mot ytelse i norsk kontraktsrett og at det skal sterke grunner til for å godta fravikelse fra dette prinsippet. Markedsrådet hadde forståelse for at skolen til en viss grad hadde behov for å kreve forskuddsbetaling til innkjøp av skolemateriell osv., men det må også tas hensyn til eleven. Denne yter jo sin del av avtalen, uten noen som helst sikkerhet for at skolen yter sin del. Skolen kan jo f. eks gå konkurs, og da vil eleven stå i en svak stilling. Markedsrådet kom derfor til at klausulen om forhåndsbetaling var urimelig. Når det gjaldt klausulen som gikk ut på at eleven tapte hele sitt innskudd ved avbrutt utdanning ble det påpekt at kr. 60 000 vil være svært mye penger for de fleste

elever. Markedsrådet hadde ingen innvendinger mot det faktum at eleven måtte yte en viss kompensasjon for det tap skolen lider ved at eleven trekker seg og hadde for så vidt heller ikke noen innvendinger mot at denne erstatningen kunne være standardisert, men kom til at slik vilkårene nå utformet var de alt for strenge.⁵⁵ Skolen anførte at det på tross av kontraktens ordlyd var vanlig praksis hos skolen å tilbakebetale en del av den innbetalte avgiften. Markedsrådet fant ikke dette avgjørende og mente man måtte ta utgangspunkt i vilkårene slik de var kommet frem i kontrakten.

Med tanke på at det er snakk om forhåndskontroll med kontrakter er det lett å forstå Markedsrådets begrunnelse. Det sentrale med denne kontrollen er jo at kontraktsvilkårene ikke skal være urimelige, da kan ikke den næringsdrivende slippe unna med å hevde at de praktiserer vilkårene lempeligere. Markedsrådet har jo ingen garanti for at den næringsdrivende faktisk kommer til å praktisere vilkårene lempeligere. Det ville også åpne for en spekulasjonsadgang for den næringsdrivende, slik at de kan fortsette med de urimelige vilkårene og satse på at ingen forbruker klager. Dersom en forbruker skulle klage, ville de kunne gitt denne ene forbrukeren lempeligere behandling. Et siste poeng er at det ikke kan være noe problem for den næringsdrivende å endre sine kontraktsvilkår dersom de ikke blir praktisert slik de er utformet i kontrakten uansett.

3.7 Den næringsdrivende har brukt utilbørlig press ovenfor forbruker

En næringsdrivende som ønsker å selge sine produkter til en forbruker, vil ofte benytte seg av forskjellig salgstriks og teknikker. En rekke av disse er akseptable, men av og til

⁵⁵ Denne avgjørelsen er opprettholdt i en senere sak, se Markedsrådets sak nr. 17 for 1998 som også

kan selgeren gå for langt. Jeg skal i denne oppgaven ikke behandle markedsføring, så problemer i forhold til dette lar jeg stå uberørt. Det finnes dog eksempler hvor den næringsdrivende klart nok har godt for langt i å legge kjøpepress på forbruker, uten at dette har noe med selve markedsføringen å gjøre.

Et eksempel gir RG 2002 s. 1124 (også omtalt ovenfor under punkt 3.1). Saken gjaldt salg av timeshare. Klageren hadde her kjøpt en slik andel, men krevde senere å heve kjøpet. I denne saken var det flere ting som spilte inn, men av vesentlig betydning for retten var måten selve salget var foregått på. Her hadde den næringsdrivende benyttet seg av gateselgere som fikk potensielle kunder inn i selgers lokale ved å dele ut ”verdikuponger” og tilbud om gratis ferie. Den som lot seg friste ble så ført opp på et kontor hvor vedkommende ble utsatt for et massivt salgsmess over lengre tid. I denne konkrete saken hadde kjøper også gitt selger beskjed om at han egentlig ikke hadde råd til noen timeshare leilighet i Frankrike, men at selger ikke gav seg av den grunn. Det endte med at han undertegnet kontrakten, men angret seg når han var kommet hjem. Retten la til grunn at kjøper hadde forstått hva han skrev under på, men blant annet på grunn av det massive kjøpepress han var blitt utsatt for, fant retten at avtalen var ugyldig etter avtl. § 36.

En litt annen situasjon finner vi i LB 2003 02448 (Borgarting Lagmannsrett). Her var det tvist mellom et advokatfirma og en privatperson. Advokatfirmaet hadde utført juridiske oppdrag for klienten, men det hadde oppstått uenighet om honorarets størrelse. Klienten nektet å betale, hvorpå advokatfirmaet truet med å slå klienten personlig konkurs. Klienten valgte da å betale, samt skrive under på en avtale at videre uenighet

om honoraret skulle løses ved voldgift. Klienten reiste sak ved de alminnelige domstoler vedrørende honorarkravet. Han mente voldgiftsavtalen var ugyldig etter avtl. § 36 som følge av det urimelige press advokatfirmaet hadde utsatt ham for ved å true med å begjære ham personlig konkurs. Lagmannsretten gav ham ikke medhold i dette og uttaler at det ikke kan ansees urimelig å rette konkursbegjæring mot en debitor som ikke betaler. Dette understreker hva det som ble sagt innledningsvis under dette avsnittet, nemlig at ikke alle former for press kan regnes som urimelig. Dersom man ikke betaler det man skylder, kan man risikere å bli begjært konkurs. Den trussel advokatfirmaet kom med var således ikke av uvanlig art og dermed innenfor det som må aksepteres.

3.8 Avtalevilkår som gir den næringsdrivende sterke pressmidler ovenfor forbruker

Den næringsdrivende vil som oftest stå i en sterk posisjon ovenfor forbruker. Spesielt gjelder dette dersom den næringsdrivende er i en monopolsituasjon og leverer varer forbrukeren er avhengig av.

En slik situasjon har vi i RG 1991 s. 546. Her hadde et E-verk i sine standardvilkår inntatt en klausul som gav det rett til å stenge av strømmen ovenfor forbruker som ikke gjorde opp sin gjeld. Klager skyldte E-verket kr. 30.000. Han hadde tilbudt E-verket en avbetalingsplan, noe som ikke ble akseptert. Slike avbetalingsplaner ble vanligvis godtatt av E-verket. Grunnen til at de ikke gjorde det i dette tilfellet var at klager i en lengre periode hadde stjålet strøm fra E-verket ved selv å koble seg opp på deres anlegg. Det meste av gjelden klager hadde til E-verket, skrev seg fra dette tyveriet. Strømmen ble således frakoblet og ville ikke bli koblet tilbake før gjelden var oppgjort i sin helhet.

Retten påpeker at E-verket er i en faktisk monopolsituasjon og at det derfor, ensidig, har diktert kontraktsvilkårene. Videre er strøm en tvingende nødvendighet i den moderne husholdning, avstegning av strøm vil ramme forbruker meget hardt. Retten la også vekt på at det var debtors betalingsevne det skortet på, ikke betalingsviljen, retten uttaler at ” Her er det svikt i abonnentens betalingsevne som forårsaker misligholdet, ikke betalingsviljen. Hvor det er evnen som svikter må andre hensyn enn graden av mislighold ligge til grunn for rimelighetsvurderingen. Abonnentens behov for den avtalte ytelse må i større utstrekning enn ellers veies mot leverandørens behov for

oppfyllelse.” Retten kommer etter dette til at avstengning av strømmen er urimelig ovenfor forbrukeren og pålegger E-verket umiddelbart å gjenoppta strømleveransen.

Som vi ser av denne dommen, vil domstolene være spesielt skeptiske ovenfor bedrifter som er i en monopolsituasjon. Selv om forbrukeren selv ikke hadde opptrådt aktverdig i denne situasjonen (han hadde stjålet strøm, noe han også var dømt for), er domstolen villig til å se bort fra dette forhold fordi det er snakk om et såpass fundamentalt gode, som han ikke vil ha mulighet for å skaffe seg andre steder.

4 Avslutning

Jeg vil som en avrunding av denne oppgaven prøve å oppsummere de hovedinntrykk jeg sitter igjen med etter å ha jobbet med denne oppgaven. Emnet viste seg å være både omfangsrikt og interessant. Det foreligger et betydelig antall avgjørelser på området, spesielt fra ulike ”domsstollignende” instanser som Markedsrådet. Jeg har konsentrert meg om de avgjørelsene som jeg mener best belyser de poengene jeg forsøkte å få frem.

Det jeg synes praksis rundt avtl. §§ 36 og 37 viser, er at disse ikke er av størst betydning når det gjelder forbrukerforhold. Det har ikke vært lett å finne mange saker omkring avtl. § 36 der det er snakk om et ”rent” forbrukerforhold, enda verre har dette vært med hensyn til avtl. § 37. Jeg har ikke lyktes i å finne en eneste dom hvor denne er brukt i domspremissene. I den grad den er blitt påberopt er det kun for å understreke prinsippet om at avtalen skal tolkes til fordel for forbruker. Prinsippet om at en avtale skal tolkes mot den som har utformet den var allerede god etablert i norsk rettspraksis, men kodifiseringen av dette kan vel ha bidratt til å gi det ekstra stor gjennomslagskraft.

Årsaken til at avtl. §§ 36 og 37 ikke har vært så ofte oppe i forbrukerforhold, kan være flere ting. For det første er en rettssak både dyr og tidkrevende. En forbruker vil nok normalt kvie seg for å gå til dette skrittet. I tillegg har man risikoen for å tape og å ende opp med å betale motpartens saksomkostninger. I de fleste forbrukersaker, vil det normalt heller ikke stå om så veldig store verdier, noe som også gjøre det mindre attraktivt å gå veien om rettssak. En annen faktor er nok de forskjellige spesialinstanser

som ivaretar forbrukeres behov, f. eks Forbrukerombudet. Ombudets virksomhet må sies å være svært viktig for å sikre forbrukeres beskyttelsesbehov. En tredje faktor er alle de nye "forbrukerlovene" som er kommet de siste årene og som er nevnt under innledningen. Disse er i betydelig grad preseptoriske og gir dermed forbrukeren beskyttelse på de områder de gjelder. En fjerde faktor er nok den økte fokus det har vært på forbrukerbeskyttelse, både i media og i samfunnet generelt. Dette fokuset vil nok i betydelig grad øke den næringsdrivendes interesse av å ikke bruke vilkår som kan være tvilsomme. Med dette mener jeg selvsagt ikke å si at det ikke er behov for avtl. §§ 36 og 37 i forbrukerforhold, jeg ønsker bare å påpeke at man ikke bør overdrive den effekt disse har i praksis.

Når det gjelder mfl. § 9a virker det som om denne er mye mer anvendt. Markedsrådet har flere saker oppe pr. år om denne bestemmelsen. Riktignok har den bare virkning for fremtiden så forbrukeren som har kommet med klagen vil ikke få noen umiddelbar glede av at et vilkår finnes å være i strid med mfl. § 9a, men dette vil som sagt ovenfor være et tungtveiende moment ved en eventuell sivilrettslig sensur. En fordel med mfl. § 9a når man søker å finne ut av hva som er urimelige kontraktsvilkår ovenfor forbruker, er det faktum at Markedsrådet må legge seg på en objektiv tolkning av kontrakten siden det ikke er noen konkret person på forbrukersiden. Dette medfører at man slipper å vurdere hver avgjørelse ut i fra den mulighet at det kan ha vært konkrete omstendigheter ved den enkelte forbruker som gjorde at resultatet ble som det ble. Dette kan gjøre det lettere å trekke generelle slutninger ut av en avgjørelse etter mfl. § 9a. Dette kan etter min mening også føre til at mfl. § 9a har en større "oppdragende" effekt ovenfor næringsdrivende enn det avtl. §§ 36 og 37 har.

Til slutt vil jeg si noen ord om de tendenser man kan se i de dommene jeg har presentert i denne oppgaven. De forskjellige "typevilkår" jeg har skrevet om under punkt 3 fanger forhåpentligvis opp de meste sentrale tilefellene der sensur av en avtale vil være aktuelt. Som oftest er det flere samvirkende årsaker til at en avtale blir satt til siden. Avtalevilkåret i seg selv kan f. eks være "litt urimelig" i tillegg til at den næringsdrivende ikke informerte godt nok. Hver for seg er ikke disse faktorene nok til å begrunne sensur, men til sammen blir resultatet tilsidesettelse. Et godt eksempel på dette gir RG 2002 s. 1124 om salg av timeshare som er behandlet ovenfor. Her la retten både vekt på at avtalen i seg selv var uheldig utformet og det kjøpspress forbrukeren

hadde vært utsatt for. Jeg synes også praksis viser at det langt fra er en kurant sak å få endret en avtale, selv ikke for en forbruker. Utgangspunktet om at avtaler er bindende ser fremdeles ut til å stå sterkt, også ovenfor forbrukere. At partene kan feste lit til at en avtale blir stående må sies å være et viktig moment tatt i betraktning av den sentrale rolle avtaler spiller i omsetningslivet.

LITTERATURLISTE

Juridisk litteratur:

Andenæs	Mads Henry Andenæs: Kontraktsvilkår, 1989
Haaskjold	Erlend Haaskjold: Kontraktsforpliktelser, 2002
Huser	Kristian Huser: Avtalesensur, 1984
Woxholth	Geir Woxholth: Avtalerett, 2003

Juridiske artikler:

Arnesen	Finn Arnesen: Om den fellesskapsrettslige regulering av urimelige avtalevilkår, Tfr 1996 side 884
Hagstrøm	Viggo Hagstrøm: Urimeleige avtalevilkår, LoR 1994 side 131

Norske Høyesterettsdommer:

- Rt. 1973 s. 1136
- Rt. 1982 s. 1062
- Rt. 1988 s. 276
- Rt. 1990 s. 284
- Rt. 1990 s. 1094

Rt. 1995 s. 245

Rt. 1995 s. 1540

Norske lagmannsrettsdommer:

Rg. 1991 s. 546 (Frostating lagmannsrett)

Rg. 1997 s. 152 (Agder lagmannsrett)

Rg. 2002 s. 1124 (Borgarting lagmannsrett)

LB 2000 02623 (Borgarting lagmannsrett)

LA 2002 00477 (Agder lagmannsrett)

LA 2002 01486 (Agder lagmannsrett)

LB 2003 02448 (Borgarting lagmannsrett)

Markedsrådets vedtak:

Mr. sak nr. 6 for 1982

Mr. sak nr. 9 for 1983

Mr. sak nr. 13 for 1983

Mr. sak nr. 16 for 1983

Mr. sak nr. 7 for 1986

Mr. sak nr. 18 for 1995

Mr. sak nr. 7 for 1996

Mr. sak nr. 12 for 2003

Bankklagenemndas vedtak:

BKN 91001

BKN 92011

BKN 92090

BKN 97006

Svenske dommer:

NJA 1979 s. 483

NJA 1979 s. 666

NJA 1983 s. 332

NJA 1987 s. 639